

О. Борзик

СПЕЦКУРС
«ФОРМУВАННЯ
ГАРМОНІЙНИХ
МІЖСОБИСТІСНИХ
ВІДНОСИН ОСОБИСТОСТІ»

**Навчальний посібник для майбутніх
фахівців педагогічних спеціальностей
усіх освітніх рівнів**

**Харків
2018**

Міністерство освіти і науки України

**КОМУНАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«ХАРКІВСЬКА ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНА АКАДЕМІЯ»
ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ**

О. Борзик

**СПЕЦКУРС
«ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ
МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН ОСОБИСТОСТІ»**

**Навчальний посібник для майбутніх фахівців педагогічних
спеціальностей усіх освітніх рівнів**

**Харків
2018**

УДК 378.015.31:17.021/03(075)

С 71

Укладач:

Борзик О., викладач кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Рецензенти:

Молчанюк О., доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри природничих дисциплін Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Лазарєв М., доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри креативної педагогіки та інтелектуальної власності Української інженерно-педагогічної академії.

С 71 Борзик О. Спецкурс «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості» : навч. посіб. для майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей усіх освітніх рівнів. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. – Харків, 2018. – 56 с.

Основна мета спецкурсу «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості» полягає в оволодінні здобувачами вищої освіти теоретично-практичними матеріалом з проблеми встановлення, підтримки та розвитку гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців у різних сферах життєдіяльності.

Курс призначений для майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей усіх освітніх рівнів. На вивчення спецкурсу відведено 60 години, із них: 14 год. – лекції; 12 год.– практично-семінарські заняття і 34 год. – самостійна робота здобувачів вищої освіти.

УДК 378.015.31:17.021/03(075)

Затверджено на засіданні науково-методичної ради Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради

Протокол № 2 від 10.10.2018 р.

Голова науково-методичної ради _____ А.А. Харківська

© ХГПА, 2018

© Борзик О.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
1. Опис курсу	6
2. Мета, завдання та очікувані результати курсу	7
3. Структура курсу	10
4. Зміст курсу	10
5. Лекторій	11
6. Практикум	40
7. Блок завдань для самостійної підготовки	46
8. Запитання до заліку	48
9. Контроль та оцінювання діяльності здобувачів вищої освіти	49
10. Інформаційне забезпечення курсу	50
11. Політика курсу	53
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	55

ПЕРЕДМОВА

У контексті духовної кризи людської цивілізації та соціальної занедбаності суспільства цілком справедливим видається твердження, що ХХІ століття має стати «століттям людини», де особистість в її новій іпостасі буде і метою, і смыслом прогресу. Дана теза актуалізує соціальну потребу у формуванні високодуховної, високоморальної, високогуманної особистості, яка усвідомлює значимість свого соціального ества й озброєна знаннями, уміннями та навичками встановлення, підтримки і, відповідно, розвитку гармонійних міжособистісних відносин у різних сферах життєдіяльності.

Апріорі зрозуміло, що даний процес є досить складним та інтеграційним процесом становлення індивіда та передбачає набуття ним певних особистісних якостей, рис характеру та пробудження, спонукання, мобілізацію внутрішніх ресурсів до інтелектуального, емоційного, соціального й духовного саморозвитку. Це потребує чималих зусиль, адже людина є унікальною істотою, нерозгаданою загадкою природи, стихійною у вияві свого ества.

У даному контексті видається кульмінаційною роль педагогічних закладів вищої освіти. Справедливість такого бачення засвідчує теза академіка Міжнародної академії наук педагогічної освіти Г. Пономарьової: «Професія педагога – одна з найбільш цінних для нашого суспільства, оскільки спрямована на його сьогодення й майбутнє одночасно. Без праці педагогів не можливо збудувати успішної країни, адже освіченість (маємо на увазі навчання, розвиток та виховання особистості) – запорука розквіту й добробуту народу». Отож, є закономірним пошук шляхів розбудови особистісно-, когнітивно- та діяльнісно-орієнтованої системи вищої педагогічної освіти, що забезпечить народження істинного педагога, здатного стати цілим Світом для учнів та міцним фундаментом формування свідомості та духовності підростаючого покоління.

Одним із стратегічних напрямів формування високоморальних, високодуховних, високогуманних майбутніх педагогів, які здатні успішно встановлювати, підтримувати та розвивати гармонійні міжособистісні відносини у різних сферах життєдіяльності є включення спецкурсу до освітньої професійної програми підготовки майбутніх фахівців. Спецкурсом як формою організації освітнього процесу забезпечується оволодіння здобувачами вищої освіти вузькоспеціалізованого, новітнього досвіду, формування актуальних для майбутніх фахівців конкретної спеціальності умінь і навичок.

Відтак упровадження спецкурсу «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості» сприятиме духовному відродженню нової генерації, завдяки пропагуванню національних культурно-історичних традицій, національних і загальнолюдських цінностей. Програма даного спецкурсу розрахована на здобувачів вищої освіти педагогічних спеціальностей та передбачає 2 кредити – 60 год, із них: 26 год – аудиторні (год – лекційні заняття; год – практичні заняття; год – семінарські заняття); 34 год – самостійна робота здобувачів вищої освіти.

Зміст спецкурсу побудований з урахуванням таких позицій:

- включення історико-культурологічної інформації, що покликано посприяти усвідомленню, що людина є невіддільною часточкою культурно-історичного прогресу і є транслятором даного досвіду у наступні покоління, формуванню цілісного світосприйняття та культурного світогляду;
- збагачення змісту темами гуманітарного й мистецького напрямку для розвитку морального, гуманного потенціалу майбутніх фахівців, формування мовної особистості, усвідомлення духовно-моральної спадщини попередніх поколінь;
- наповнення змісту елементами психологічних наук, що забезпечить усвідомлення соціальної природи людської сутності, механізму встановлення міжособистісних відносин, озброїть шляхами пізнання світу, самої себе та інших;
- глибинне розкриття проблеми формування гармонійних міжособистісних відносин через активізацію самостійної інтелектуальної діяльності, пробудження мотиваційної,

емоційно-вольової, поведінкової сфер особистості до набуття духовного, морального, культурного, гуманного соціального досвіду.

Окрім того, що зміст спецкурсу «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості» було побудовано з урахуванням усіх базових компонентів гармонійних міжособистісних відносин (мотиваційного, когнітивного, афективного, інтеракційного), у ньому також відображено теоретичні основи духовної культури особистості, зокрема висвітлено генезу уявлень про духовність, благополуччя, красу, гармонію; духовні виміри особистості: духовні потреби, потенціал, прагнення, цінності як норми, «маркери» особливої значущості чого-небудь у житті і детермінанти дій, вчинків, поведінки людини; базові дослідження ціннісних орієнтацій молоді нової генерації, сутнісних ознак духовності та їх вплив на формування особистості майбутнього фахівця педагогічної сфери, духовної спрямованості особистості щодо набуття досвіду гармонійних міжособистісних відносин; провідні напрями діяльності щодо формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти.

Кожний змістовий модуль включає лекційні та практично-семінарські заняття. Лекційні заняття містять основну теоретичну інформацію з конкретної теми. У практично-семінарських заняттях висвітлено практико орієнтовні завдання основної частини заняття. До того ж, кожне практичне заняття містить творче завдання, що якнайкраще сприятиме розкриттю творчого потенціалу здобувачів вищої освіти, забезпечуватиме теоретично-практичне оволодіння змістом спецкурсу та сприятиме виведенню молодих особистостей на шлях гармонії в міжособистісних відносинах.

Розроблений навчальний посібник покликаний забезпечити усвідомлення, осмислення та успішне опанування здобувачами вищої освіти змісту спецкурсу «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості».

1. Опис курсу

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 2	Галузь знань 01 Освіта/Педагогіка	За вибором
Модулів – 1	Спеціальність 013 Початкова освіта	Рік підготовки
Змістових модулів – 2		2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання (назва)		Семестр
		3-й
Загальна кількість годин – 60 год		Лекції
		14 год
Тижневих годин для денної форми навчання: <i>аудиторних – 26 год самостійної роботи здобувачів освіти – 34 год</i>	Освітньо-кваліфікаційний рівень: бакалавр	Практично-семінарські
		12 год
		Самостійна робота
		34 год
		Вид підсумкового контролю:
	залік	

Примітка. Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної й індивідуальної роботи становить: для денної форми навчання – 26:34

2. Мета, завдання та очікувані результати курсу

Мета спецкурсу полягає у розкритті теоретичних і практичних концептуальних основ формування гармонійних міжособистісних відносин особистості, виробленні базових практичних умінь і навичок встановлення, підтримки та розвитку гармонійних міжособистісних відносин у рутинному житті, а також у сприянні вихованню світоглядної культури й активної життєвої позиції особистості у суспільстві та соціумі.

Основними завданнями спецкурсу є:

- *теоретичні:* висвітлити соціальну потребу у формуванні гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців; схарактеризувати базові поняття в рамках навчальної дисципліни: «відносини», «міжособистісні», «міжособистісні відносини», «гармонійні», «гармонійні міжособистісні відносини»; розкрити сутність, зміст та структуру гармонійних міжособистісних відносин; висвітлити проблему крізь призму філософських, педагогічних, психологічних досліджень, а також, актуалізувати, розширити культурологічні, гуманітарні, історичні, естетичні знання;

- *практичні:* формувати вміння та навички критичного мислення; самопізнання та пізнання світу, інших людей; ціннісного, емпатійного ставлення до себе, суб'єктів взаємодії, практичної діяльності; об'єктивного оцінювання та самооцінювання; саморегуляції емоційних станів та поведінки; співробітництва, ефективного спілкування, гідної поведінки; конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій; сприяти набуттю досвіду майбутніми фахівцями прояву високодуховних, висококультурних, високоморальних, високогуманних якостей у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Компетентності й очікувані результати курсу. Вивчення курсу спрямоване на формування таких *компетентностей*:

Інтегральна компетентність (ІК)

Здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у професійно-педагогічній діяльності, що передбачає застосування певних теоретичних положень та методів педагогіки, психології та окремих методик навчання й характеризуються комплексністю та невизначеністю умов (ІК).

Загальні компетентності (ЗК)

Інформаційно-аналітична. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу, систематизації й узагальнення інформації, зокрема професійно-педагогічної, з різних джерел та формулювання логічних висновків (ЗК-2).

Комунікативна. Здатність спілкуватися державною мовою на офіційно-діловому рівні; володіти навичками нормативного літературного мовлення (його усною та писемною формою) в різних сферах комунікації. Здатність до розуміння чужих і продукування власних програм комунікативної поведінки, адекватних цілям, сферам, ситуаціям спілкування, активній взаємодії з іншими мовленнєвими суб'єктами. Уміння володіти різновидами стилів мовленнєвого спілкування в ситуаціях запобігання та врегулювання конфліктів (ЗК-4).

Громадянська компетентність. Здатність активно, відповідально та ефективно реалізовувати громадянські права й обов'язки з метою розвитку демократичного суспільства. Здатність орієнтуватися у проблемах сучасного суспільно-політичного життя в Україні, застосовувати процедури й технології захисту власних інтересів, прав і свобод своїх та інших громадян, зокрема учнів початкової школи; використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству України (ЗК-5).

Етична. Здатність діяти на основі принципів і норм етики, правил культури поведінки у стосунках із дорослими й дітьми на основі загальнолюдських та національних цінностей, норм суспільної моралі; дотримуватися принципів педагогічної етики (професійної етики вчителя початкової школи) (ЗК-6).

Соціокультурна. Здатність застосовувати знання, пов'язані із соціальною структурою та національною специфікою суспільства, з особливостями соціальних ролей; здатність

до орієнтування у соціальних ситуаціях, розуміння соціального контексту художніх творів
Здатність діяти соціально відповідально та свідомо; спроможність ідентифікувати себе з цінностями професійного середовища; наявність професійної позиції вчителя. Здатність до цінування та повага до різноманітності і мультикультурності; надання рівних можливостей учням різних національностей та різних розумових здібностей, толерантне ставлення до їхньої культурної спадщини, індивідуальних особливостей **(ЗК-7)**.

Міжособистісної взаємодії. Здатність до ефективної міжособистісної взаємодії; зокрема, здатність успішно взаємодіяти з керівництвом, колегами, учнями та їхніми батьками; володіння алгоритмами конструктивного вирішення педагогічних конфліктів. Здатність працювати в команді, здатність до співпраці, групової та кооперативної діяльності. Здатність бути критичним і самокритичним, наполегливим щодо поставлених завдань і взятих зобов'язань **(ЗК-8)**.

Фахові компетентності (ФК)

Предметна компетентність. Здатність до застосування знань, умінь і навичок із циклу професійно-наукових дисциплін, що є теоретичною основою побудови змісту освітніх галузей, визначених Держстандартом, задля усвідомлення їхньої реалізації в освітній галузі загалом, та окремих змістових ліній зокрема. Види предметних компетентностей: філологічна, математична, технологічна, природничо-наукова, мистецька **(ФК-1)**.

Методична компетентність. Здатність ефективно діяти, розв'язуючи стандартні та проблемні методичні задачі під час навчання учнів освітніх галузей/змістових ліній, визначених Державним стандартом початкової загальної освіти. Методична компетентність ґрунтується на теоретичній і практичній готовності до проведення уроків за різними навчальними комплектами, що виявляється у сформованості системи дидактико-методичних знань і умінь із окремих розділів та тем курсу, окремих етапів навчання й досвіду їх застосування та наявності емоційно-ціннісного ставлення до діяльності щодо навчання учнів предмету **(ФК-4)**.

Професійно-комунікативна компетентність. Здатність актуалізовувати та застосовувати комунікативні знання, навички, вміння, настанови, стратегії й тактики комунікативної поведінки, здобутий досвід комунікативної діяльності, а також індивідуально-психологічні якості особистості задля успішного здійснення в конкретних умовах педагогічної комунікативної діяльності з молодшими школярами, батьками, колегами. Складники професійно-комунікативної компетентності вчителя початкової школи: емоційна, вербально-логічна, інтерактивна, соціально-комунікативна, технічна, предметно-змістова **(ФК-5)**.

Очікувані результати навчання з курсу відповідно до вимог освітньо-професійної програми. Вивчення курсу спрямоване на досягнення таких **програмних результатів навчання:**

– За результатами засвоєння програми випускники набувають знання з основ гуманітарних та психолого-педагогічних дисциплін в об'ємі, необхідному для рішення педагогічних, науково-методичних і організаційно-управлінських завдань **(ПРН 1)**.

– Здатність використовувати професійні знання й практичні вміння в діяльності вчителя початкових класів; знання про мету, завдання, форми, методи і засоби навчально-виховної роботи, особистість дитини, її фізичний, психічний, духовний і соціальний розвиток, теорію, методику і технології навчання й виховання молодших школярів **(ПРН 3)**.

– Здатність застосовувати набуті знання при розв'язанні педагогічних, навчально-виховних і науково-методичних завдань, планувати, організовувати і реалізовувати навчальні, розвивальні та виховні цілі у педагогічному процесі початкової освіти **(ПРН 5)**.

– Здатність володіти методами, формами, засобами різнобічного виховання, формування і розвитку особистості дитини та її соціалізації у сучасному суспільстві **(ПРН 7)**.

– Здатність систематично поповнювати педагогічні знання та впроваджувати їх у практику професійної діяльності, постійно удосконалювати комплексні педагогічні вміння **(ПРН 9)**.

– Володіння методичними прийомами формування в учнів наукових уявлень про природні та соціально-економічні явища і процеси; розвивати інтерес до вивчення начальних дисциплін, реалізувати індивідуально-персонізовану модель педагогічної взаємодії із батьками вихованців з метою цілісного педагогічного впливу на дитину; здатність аналізувати, узагальнювати і поширювати передовий педагогічний досвід, здійснювати психолого-педагогічний аналіз заходів та інновацій (**ПРН 10**).

Очікувані результати навчальної дисципліни. За результатами вивчення освітнього компонента здобувачі освіти повинні **знати**:

– нормативно-правову базу, що засвідчує актуальність і необхідність виховання особистості в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти в дусі життєтворення, гармонійного співіснування у соціальному світі в цілому та формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічної професії;

– становлення проблеми формування гармонійних міжособистісних відносин у наукових дослідженнях філософів, психологів, культурологів, педагогів;

– протиріччя у формуванні гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців;

– поняттєво-категорійний апарат у межах спецкурсу;

– зміст та структуру гармонійних міжособистісних відносин особистості;

– перешкоди на шляху встановлення гармонійних міжособистісних відносин у життєдіяльності особистості;

– теоретико-практичні основи досягнення гармонії у міжособистісних відносинах;

За результатами вивчення освітнього компонента здобувачі вищої освіти повинні **уміти**:

– аналізувати нормативно-правові документи, що регулюють міжособистісні відносини у сучасному суспільстві;

– вільно оперувати поняттєво-категорійним апаратом;

– визначати змістові складові гармонійних міжособистісних відносин та характеризувати їх;

– устанавлювати взаємозв'язки між компонентами гармонійних міжособистісних відносин;

– орієнтуватися у потоці інформації, здійснювати ефективний пошук й критично оцінювати інформацію отриману з різних джерел;

– працювати з літературними джерелами: навчальною, спеціальною, науковою та довідковою літературою, Інтернет-ресурсами;

– виявляти ініціативу, творчість, генерувати нові ідеї;

– співпрацювати в команді, взаємодіяти на моральних, гуманних засадах;

– формулювати проблему у контексті порушеної проблематики, бачити проблемну ситуацію та знаходити оптимальні шляхи її вирішення;

– переконливо аргументувати власні судження та приймати обґрунтовані рішення;

– застосовувати отримані теоретичні знання у життєдіяльності, зокрема у професійній діяльності.

3. Структура курсу

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин				
	Усього	у тому числі			
		Лекції	Практично-семинарські	СРС	ІНДЗ
1	2	3	4	5	6
Змістовий модуль 1. Гармонійні міжособистісні відносини як соціальна проблема сучасної людської цивілізації					
Тема 1. Гармонійні міжособистісні відносини у сучасному суспільному вимірі.	9	2	2	5	
Тема 2. Гармонійні міжособистісні відносини як наукова проблема. Характеристика базових понять.	9	2	2	5	
<i>Разом за ЗМ № 1</i>	18	4	4	10	
Змістовий модуль 2. Зміст і структура гармонійних міжособистісних відносин					
Тема 3. Складові гармонійних міжособистісних відносин.	6	2		4	
Тема 4. Теоретично-практичні основи формування мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	9	2	2	5	
Тема 5. Теоретично-практичні основи формування когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	9	2	2	5	
Тема 6. Теоретично-практичні основи формування афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	9	2	2	5	
Тема 7. Теоретично-практичні основи формування інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	9	2	2	5	
<i>Разом за ЗМ № 2</i>	42	10	8	24	
Усього годин	60	14	12	34	

4. Зміст курсу

Спецкурс «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості» включає наступну тематику занять:

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1. ГАРМОНІЙНІ МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Лекційне заняття 1. Гармонійні міжособистісні відносини у сучасному суспільному вимірі.

Практично-семинарське заняття 1. Аналіз нормативних документів, що висвітлюють положення гармонійного співіснування у соціальному світі та формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Лекційне заняття 2. Гармонійні міжособистісні відносини як наукова проблема. Характеристика базових понять.

Практично-семинарське заняття 2. Суть гармонійних міжособистісних відносин.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 2. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГАРМОНІЙНИХ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

Лекційне заняття 3. Складові гармонійних міжособистісних відносин.

Лекційне заняття 4. Теоретично-практичні основи формування мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Практично-семінарське заняття 3. Зміст гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців. Формування мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин.

Лекційне заняття 5. Теоретично-практичні основи формування когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Практично-семінарське заняття 4. Формування когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин

Лекційне заняття 6. Теоретично-практичні основи формування афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Практично-семінарське заняття 5. Формування афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин.

Лекційне заняття 7. Теоретично-практичні основи формування інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Практично-семінарське заняття 6. Формування інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин.

5. Лекторій

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1. ГАРМОНІЙНІ МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

Лекційне заняття № 1. Гармонійні міжособистісні відносини у сучасному суспільному вимірі.

На даному етапі розвитку сучасного суспільства постає очевидним знецінення людського життя, збідніння духовного і морального світу особистості, втрата самовладання, різноаспектність перепитів у соціумі, що спричинює масові прояви дисгармонії як у внутрішньому світі людини, так і зовнішньому.

Насамперед, життєвий шлях людини є шляхом у пошуках гармонії. Мова йде про те, що кожна людина свідомо чи підсвідомо прагне віднайти гармонію в усіх сферах її буття – це бажання та потреба людської душі в розвитку, що несе з собою позитивні зміни людської сутності, а досягнення гармонії у міжлюдських відносинах є смислотворчим чинником існування людини як соціальної істоти, що орієнтує її на усвідомлення необхідності присутності у світі людей, знаходження власного місця в соціумі, утвердження людяного в її ставленні до інших, осмислення важливості вияву доброти, довіри, щирості до оточення.

Із огляду на викладене вище вважаємо справедливим визнання того, що реальність вимагає адекватних і професійних дій щодо нівелювання негативних явищ у суспільстві й усесильного сприяння самопізнанню особистістю внутрішнього ества, пізнанню об'єктивного світу й інших людей, духовного та культурного самовдосконалення, самовиховання, саморозвитку, розкриття інтелектуального, вольового, чуттєвого, тілесного, суспільного, креативного, духовного потенціалів особистості та набуття нею життєвого досвіду гармонійного існування у Всесвіті в цілому та світі людей, зокрема, а також, вироблення умінь та навичок нової генерації встановлювати, підтримувати та розвивати гармонійні міжособистісні відносини у різних сферах життєдіяльності.

Соціальна значущість та недостатня розробленість порушеної проблеми зумовлюють необхідність більш глибокого вивчення дослідницької проблематики й усунення цілого комплексу протиріч, зокрема:

- між соціальною потребою суспільства у майбутніх фахівцях з високим рівнем сформованості гармонійних міжособистісних відносин і недостатньою розробленістю педагогічних стратегій орієнтованих на розв'язання проблеми дослідження;

- між суспільною потребою формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців й недостатньою підготовленістю управлінсько-викладацького складу педагогічного закладу вищої освіти до реалізації цього процесу;

- між необхідністю посилення едукативних впливів на особистість здобувача вищої освіти щодо формування гармонійних міжособистісних відносин і спроможністю формувати їх в учнів;

- між потужним виховним потенціалом освітнього процесу педагогічних закладів вищої освіти та недостатнім рівнем його реалізації щодо формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей.

Аналіз законодавчої бази, дисертаційних досліджень, наукових статей, матеріалів науково-практичних та науково-методичних конференцій та симпозіумів дозволив дійти висновку, що проблема формування гармонійних міжособистісних відносин особистості досліджувалась у різних аспектах.

Основні положення, що засвідчують актуальність і необхідність виховання особистості в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти у дусі життєтворення, гармонійного співіснування у соціальному світі в цілому та формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічної професії зокрема висвітлено у низці державних законодавчих і нормативно-правових документах, зокрема Конституції України (1996 р.), Законі України «Про освіту» (2017 р.), Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Стандарті і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG) (2015 р.), Постанові КМУ «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій» (2011 р.), Стандарті вищої освіти України спеціальності Початкова освіта (2016 р.), Концепції розвитку педагогічної освіти (2018 р.), Концепції нової української школи (2016 р.), Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» (2020 р.) та інших.

Провідні загальнодержавні ідеї відображаються у локальних нормативних документах, які затверджуються на рівні закладу освіти. Так, у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради створене міцне концептуальне й основоположне підґрунтя щодо реалізації гармонійної міжособистісної взаємодії в освітньому процесі закладу та всесильного сприяння формуванню гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічного профілю. Зокрема, цьому є підтвердженням «Статут Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради», «Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та її структурних підрозділах», «Кодекс безпечного освітнього середовища Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради», «Інструкція щодо врегулювання конфліктних ситуацій в освітньому процесі», «Концепція виховної роботи академії», «Положення про організацію виховної роботи в академії», «Положення про куратора (наставника) академічної групи», «Освітня професійна програма спеціальності 013 Початкова освіта (бакалавр)».

Принциповою вважаємо увагу до наукових праць класиків педагогічної думки, у яких відображено прогресивні ідеї щодо налагодження міжособистісних, міжгрупових відносин, зокрема Л. Виготського, Н. Крупської, А. Макаренка, М. Монтесорі, Й. Песталоцці, В. Сухомлинського, К. Ушинського й інших.

У дослідженнях В. Андрущенко, Г. Гегеля, Г. Гадамера, І. Канта, С. К'єркегора, В. Кременя, І. Нагіленко, О. Назаренко, А. Норт Уайтхеда, В. Табачковського, Дж. Франкліна, Н. Хамітова проаналізовано філософські аспекти гармонійного співбуття людини у світі людей.

Теоретичні засади концептуалізації феномену міжособистісні відносини як магістрального фактора формування та розвитку особистості розкриваються крізь призму психологічних досліджень таких науковців, як О. Бодальов, Л. Буєва, Д. Карнегі, Я. Коломінський, В. Куніцина, В. Мясіщев, Г. Салліван, І. Сайтарлі, А. Троцко, З. Хелус, Т. Шибутані, П. Якобсон й інші. При цьому, роль і важливість формування міжособистісних відносин в освітньому середовищі підкреслюють І. Бех, О. Винославська, О. Григоренко, С. Духновський, О. Зотова, В. Каган, О. Киричук, І. Кон, Т. Корнілова, Н. Кузьміна, М. Савчин, А. Реанта, А. Харківська й інших.

Акцентують увагу на взаємозв'язку духовного, естетичного, морального виховання й відповідального громадянина суспільства, члена соціуму М. Євтух, Є. Жученко, О. Молчанюк, Е. Помиткін, Г. Пономарьова, М. Роганова, І. Сопівник, А. Чаговець та інші.

Логіку наукового пошуку вбачаємо у дослідженні питань виховання особистості нової генерації у контексті освіти розкритих у роботах О. Єресько, І. Зязюна, В. Киричка, І. Прокопенко, Н. Скрипник, А. Чаговець, Г. Шевченко; теорії та методики виховної роботи у закладах освіти – О. Столяренко, В. Сухомлинського, Н. Щуркової; організації виховного процесу в закладах вищої освіти – О. Молчанюк, Г. Пономарьової, М. Роганової, Р. Сопівника; формування особистості майбутнього вчителя початкових класів – О. Біди, Г. Бондаря, О. Дубасенюк, В. Коваль, Т. Кучай, О. Ліннік, А. Харківської, О. Яструб; виховного потенціалу позааудиторної роботи у педагогічних вишах – Ю. Бабанського, Н. Мирончук, Т. Пернарівської, Г. Шевченко та інших.

Окремий сегмент наукового базису дослідження проблеми формування гармонійних міжособистісних відносин складають наукові публікації та дисертаційні дослідження сучасних українських науковців, у яких висвітлено окремі аспекти з порушеної проблеми. Серед таких слід виділити: Г. Бондар (сутність та структура формування гуманістичного світогляду майбутнього учителя), В. Дуб (соціально-психологічний тренінг як засіб розвитку гармонійних міжособистісних відносин студентів-переселенців), В. Коваль (виховання культури міжособистісних відносин студентів університету у позааудиторній діяльності), Т. Коломієць (особливості емпатійної міжособистісної взаємодії), В. Кузьмич (виховання гуманного відношення до людини у студентів педагогічних університетів), В. Кушнір (виховання краси вчинку студентів у освітньому середовищі), О. Маріна (формування міжособистісних відносин студентів-першокурсників у навчально-виховному процесі педагогічного університету), Н. Мирончук (формування культури міжособистісних взаємин старших підлітків у позаурочній діяльності), Л. Потапюк (система цінностей як найвищий регулятор соціальної поведінки людини), Н. Руденко (формування міжособистісних взаємин студентів вищих технічних навчальних закладів у позанавчальній виховній роботі на засадах гендерного підходу), Т. Пернарівська (формування у студентів готовності до гармонізації міжособистісних відносин у позааудиторній діяльності), М. Савчин (особливості міжособистісної взаємодії суб'єктів навчання), А. Харківська (педагогічні умови формування гармонійних відносин між суб'єктами освітнього процесу), О. Яструб (формування культури міжособистісної взаємодії у майбутніх учителів початкової школи у позааудиторній роботі) та інших.

Аналіз нормативно-правової бази, наукових праць класиків педагогічної думки, філософії освіти, психології, сучасних теоретичних та практичних досліджень з порушеної проблеми дозволив дійти висновку, що нині бракує фундаментальних досліджень, у яких було б обґрунтовано теоретичні та методичні засади формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей.

Лекційне заняття № 2. Гармонійні міжособистісні відносини як наукова проблема. Характеристика базових понять.

Вивчення міжлюдських зв'язків, пошук шляхів досягнення у них гармонії має тривалу історію. Різні аспекти гармонійних міжособистісних відносин відповідно до специфіки певного напрямку науки безпосередньо чи опосередковано розкриваються крізь призму філософії, психології, етики, естетики та педагогіки.

Насамперед, гармонійні міжособистісні відносини є цілісною інтегральною категорією, фундаментом якої є поняття «відносини», своєю чергою, лексема «міжособистісні» конкретизує сегмент досліджуваного феномену, тоді як «міжособистісні відносини», будучи сталим термінологічним виразом, є змістовим центром порушеної проблеми, а «гармонійні» вказує на позитивно-емоційні, духовно-моральні, культурні прояви у міжлюдських відносинах.

Дискусійність питання зумовлена тим, що російська лексема «отношения» має кілька українських відповідників. Тому, для роз'яснення звернемося до семантичного аналізу конструктів «стосунки», «взаємини», «взаємовідносини», «відносини» в українській мові та науковій літературі. Так, в Академічному словнику української мови (1970-1980 рр.) знаходимо наступні дефініції: «стосунок» – *(тільки множ.)* зв'язки, взаємини, які виникають між людьми у процесі спілкування; *(рідко)* відносини, зносини між країнами, товариствами тощо; «взаємини» – взаємні стосунки між ким-, чим-небудь; взаємозв'язок, взаємовплив між предметами, явищами; «взаємовідносини» – те саме, що взаємини; «відносини» – стосунки, зв'язки, взаємини між ким-небудь; (до когось) ставлення, прояв почуттів.

У проблемному полі видаються ціннісними лінгвокогнітивні дослідження, що дозволяють констатувати: найвиразнішим стилістично маркованим і обмеженим у своїй лексичній сполучуваності є поняття «стосунки», найбільш нейтральною (однак це не виключає його емоційного навантаження), найчастіше вживаною лексемою визначають «відносини», а конкретних рекомендацій чи обмежень щодо вживання лексеми «взаємини» («взаємовідносини») в українській мові не існує.

Отже, можемо констатувати, що:

1. Під стосунками розуміють встановлення спорідненого, родинного, романтичного, інтимного зв'язку між суб'єктами у процесі реального спілкування, який пов'язаний з фізіологічними (тяжіння один до одного), глибокими духовними, тонкими психологічними й особистісними потребами особистостей та виражається в емоційних реакціях та характері поведінки. Відтак, слово «стосунки», доречно використовувати, коли йдеться не про будь-які зв'язки людей, а про особисті зв'язки, взаємини, які обумовлені високим ступенем вибірковості суб'єкта взаємодії та виникають між людьми на ґрунті тривалої взаємодії, взаємної зацікавленості, взаємного прояву почуттів тощо.

2. Лексеми «взаємини» («взаємовідносини») науковці вживають у контексті, коли йде мова про зв'язки між людьми та взаємне ставлення людей один до одного. Як зауважують В. Лабунська та Н. Якса, термін «взаємини» доречно використовувати для підкреслення того, що міжлюдські зв'язки є результатом взаємного сприйняття, пізнання, впливу, ставлення, оцінки, тобто «певним ідеальним продуктом взаємних зусиль». До того ж, О. Маріна, стверджує, що «взаємини» відображають якісний показник відносин у площині «людина-людина», а саме їх взаємність, ступінь симетричності. Ми цілком поділяємо думку Н. Руденко про те, що не всі міжлюдські зв'язки можна назвати взаєминами, оскільки відносини, у які вступають люди можуть мати як емоційно-позитивний, так і емоційно-негативний характер. Отже, постає очевидним, що лексемою «взаємини» позначають якісний результат установлених міжлюдських зв'язків, який досягається шляхом тривалої взаємодії, вони обов'язково передбачають взаємну зацікавленість, спрямованість та ставлення суб'єктів один до одного та обумовлені відносно високим ступенем вибірковості партнера.

3. Конструкт «відносини» однаковою мірою вживається щодо встановлення індивідом зв'язків з предметами навколишньої дійсності, подіями, природою, групою людей, особистістю, колективом і виражає їх емоційні реакції та характер поведінки. У залежності

від цього вони можуть бути як суб'єкт-об'єктні (встановлюються між індивідом і зовнішнім об'єктом), так і суб'єкт-суб'єктні (встановлюються між індивідом і суб'єктом: іншою людиною, соціальною групою, колективом тощо). Відповідно до сфери дослідження відносини поділяють на: класові, національні, групові, сімейні (на рівні соціальних спільностей); виробничі, навчальні, театральні (на рівні зайнятих тією або іншою діяльністю груп); міжособистісні (на рівні взаємозв'язків між людьми, в групах); внутрішньоособистісні (емоційно-вольові установки суб'єкта стосовно кого-небудь іншого). Слід наголосити, що у педагогічній теорії та практиці, досліджуючи зв'язки індивіда із суспільством, процеси формування особистості у колективі, взаємодію суб'єктів освітнього процесу (виховання невід'ємна його складова), налагодження відносин між ними, як правило, вживають поняття «відносини». Справедливість такого бачення пов'язуємо з тим, що формування і розвиток зв'язків між учасниками освітнього процесу обумовлено просторовими обмеженнями, часовими рамками та відносно низьким ступенем вибірковості суб'єкта міжособистісної взаємодії.

Отже, на підставі вищенаведених положень постає очевидним, що досліджувані поняття у своїх дефініціях дійсно є синонімічними, проте не рівнозначними, оскільки кожне з них має свій своєрідний семантичний відтінок. Це обґрунтовує наступну логіку: лексеми «стосунки», «взаємини» («взаємовідносини»), «відносини» використовують для позначення різних етапів динаміки міжлюдських зв'язків, перехід на які супроводжується драматичними змінами почуттів та емоцій, що впливають на поведінкові реакції особистості, тому їх слід розрізнити і вживати відповідно до зазначеного контексту.

Ураховуючи специфіку окресленої теми, з метою здійснення едукативних впливів на формування та розвиток міжособистісних відносин майбутніх фахівців, вважаємо за доцільне оперувати конструктом «відносини» під яким розуміємо зв'язки індивіда з предметами навколишньої дійсності, подіями, природою, групою людей, особистістю, колективом, у яких виражаються емоційні реакції, вчинки, дії та характер поведінки, у лексичній сполучуваності з прикметником «міжособистісні», який тлумачиться як такі, що відбуваються між людьми, з урахуванням їх особливостей та індивідуальних особистісних ознак, рис, якостей. Тим самим, підкреслюючи, що відносини розглядаються саме у площині «людина-людина». До того ж, лексема «міжособистісні» вказує не тільки на те, що суб'єктом відносин виступає інша людина (люди), але і на обопільну спрямованість суб'єктів на взаємодію, енергетичний, духовний обмін енергією, що відрізняє їх від таких видів відносин, як відносини з живою і неживою природою.

Необхідність посиленого дослідження різних аспектів міжособистісних відносин пов'язують зі стрімким розвитком індустрії та виникненням підприємств (20-30 роки ХХ століття) у центрі яких опинився виробничий колектив. Це спричинило виникнення у США і Франції теорії людських відносин, засновниками якої вважають Е. Мейо, У. Мур, А. Файоля, Ж. Фрідмана, які вивчаючи вплив характеру міжособистісних відносин у виробничому колективі на продуктивність роботи організації в цілому запропонували «гармонізувати» міжособистісні відносини, що сприяло б налагодженню позитивної психологічної атмосфери у колективі і, як наслідок, підвищенню та інтенсифікації продуктивності виробництва. Здійснене експериментальне дослідження підтвердило ефективність встановлення позитивного соціально-психологічного клімату у колективі та досягнення максимальних результатів праці. Утім, розгорнуту інтерпретацію проблема міжособистісних відносин отримала в середині ХХ століття у дослідженнях В. Мясіщева, на переконання якого «відносини народжуються і існують в процесі спілкування та спільної діяльності особистостей», при цьому необхідна наявність не менше двох осіб (2-3 особи), кожна з яких обов'язково має бути суб'єктом. У таких суб'єкт-суб'єктних відносинах розкриваються не просто дії особистості стосовно іншого суб'єкта, а сам процес їхньої взаємодії, співдія (або протидія), згода (або суперечність). Зазначений факт вказує на необхідність виховання особистості в процесі спільної діяльності та активного спілкування.

На сьогоднішній день «міжособистісні відносини» є сталим термінологічним виразом, який у класичному вимірі (за В. Мясичевим) трактують як інтегральну систему вибіркового свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка виражається в діях, реакціях і переживаннях людини та відображає її основні потреби й інтереси».

Звернення до етимології конструкта «міжособистісні відносини» дає підстави свідчити, що у психологічній літературі його трактують досить неоднозначно:

1. Соціальне і водночас особистісне явище, що набуває вияву в інформації, комунікації, і перетворенні внутрішнього світу індивіда у різних конкретних ситуаціях спілкування і взаємодії людей (Б. Ананьєв).

2. Система соціальних взаємовідносин, на основі яких відбувається життєдіяльність особистості», стверджуючи, що «своєчасний перехід від співдії до співпраці є формою їх особистісного зближення (І. Бех).

3. Усталені взаємозв'язки, що мають яскраво виражене емоційне забарвлення і виявляються у характері та способах взаємовпливів, становлення та розвиток яких пов'язаний з виникненням стереотипних взаємних очікувань та поведінкових настановлень, що впливають на процеси міжособистісного сприйняття та оцінки (В. Волович).

4. Інтегральна система свідомих вибіркового зв'язків індивіда з різними сторонами об'єктивної дійсності, яка виражається в діях, реакціях і переживаннях людини та відображає її основні потреби й інтереси (В. Мясичев).

5. Міжлюдські зв'язки, що ґрунтуються на взаємній готовності суб'єктів до певного типу неформальної взаємодії (спілкування та спільної діяльності), супроводжуються почуттям симпатії чи антипатії та можуть бути оціночними й дієвими, тобто реалізуватися у взаємодії (Л. Лепихова).

6. Міжлюдські зв'язки, що забезпечують становлення людини в процесі її активної взаємодії з іншими, за якої, з одного боку, відбувається піднесення її спрямованості на моральні якості, вчинки та поведінку, а з іншого – нівелюються аморальні риси, дії, поведінка (С. Рубінштейн).

Незважаючи на різні підходи науковців-психологів до вивчення міжлюдських відносин, абсолютно усі опосередковано чи безпосередньо вказують на те, що формування та розвиток міжособистісних відносин обумовлений процесом спілкування, спільної діяльності та міжособистісної взаємодії, а їх характер, своєю чергою, впливає на якісний результат останніх.

У контексті здійснення виховних впливів спрямованих на вивіщення міжособистісних відносин до їх гармонійного стану, міжособистісні відносини особистості є проєкцію міжособистісної взаємодії, де остання – це процес здійснення спільної діяльності відносно спільного матеріального об'єкта, що опосередкований спілкуванням взаємодіючих суб'єктів, основною метою якої є досягнення спільного результату.

Дослідники пропонують численні параметри, на основі яких можливий їх вимір, аналіз змін, порівняння, а отже і класифікування. Однак, як зазначає Е. Ільїн, класифікації міжособистісних відносин носять досить умовний характер. Узагальнена класифікація міжособистісних відносин представлена у таблиці 1.

Таблиця 1

Узагальнена класифікація міжособистісних відносин

Параметр класифікації	Автори	Види міжособистісних відносин
Емоційні прояви суб'єктів	за переважанням емоцій або розуму в міжособистісних відносинах Г. Андрєєва, Є. Ільїн, Р. Немов	<ul style="list-style-type: none"> раціональні – засновані на розрахунку і розумі, будуються і розвиваються виходячи з очікуваної або реальної користі; емоційні – засновані на суб'єктивних оцінках людей, їх індивідуальному сприйнятті оточуючих.

	<i>за модальністю емоційних проявів</i>	
	В. Іванов	<ul style="list-style-type: none"> • кон'юнктивні (з'єднуючі); • диз'юнктивні (роз'єднуючі); • нейтральні (індиферентні); • суперечливі (амбівалентні).
	І. Сайтарлі	<ul style="list-style-type: none"> • позитивної спрямованості психічної активності людини (ті, що зближують, об'єднують людей); • негативної спрямованості психічної активності людини (ті, які розділяють, роз'єднують людей).
	<i>за емоційною формою прояву</i>	
	В. Мерлін	<ul style="list-style-type: none"> • емоційні; • ділові; • ціннісно-орієнтаційні
Позиція суб'єктів	<i>за позицією партнерів</i>	
	А. Журавльов, В. Куніцина, Н. Казарінова, В. Погольша	<ul style="list-style-type: none"> • відносини домінування – у таких відносинах одна людина є домінуювальною, а інша їх підкорюється; • відносини залежності – один з учасників залежить від іншого тою чи іншою мірою; • рівноцінні відносини – учасники мають рівні права, є рівноправними суб'єктами відносин.
	<i>за направленістю</i>	
	Г. Андрєєва, Н. Обозов, Н. Ничкало, Т. Говорун	<ul style="list-style-type: none"> • горизонтальні – відносини між людьми рівного статусу (студент – студент, викладач – викладач); • вертикальні – складаються між керівником і підлеглим (студент – викладач, куратор – студент); • діагональні – відносини між керівником одного підрозділу з підлеглим іншого (декан одного факультету – студент іншого).
	<i>за соціальним статусом учасників</i>	
	Г. Андрєєва, Р. Немов	<ul style="list-style-type: none"> • відносини керівництва – нерівноправні відносини, в яких одна людина (лідер або керівник) має більше прав, ніж інша – наступна за ним або підпорядкована їй; • відносини підпорядкування – нерівноправні відносини, в яких одна людина (підлегла) має менше прав, ніж інша – наступна попереду або є її керівником.
	Є. Ільїн	<ul style="list-style-type: none"> • субординаційні – нерівноправні відносини між людьми, що мають різний соціальний статус (займають різні посади в організації, колективі) або різне становище в суспільстві;

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>паритетні (координаційні)</i> – рівноправні відносини, в яких кожен учасник самотійна незалежна особистість.
Мета людини щодо встановлення міжособистісних відносин	Г. Андрєєва	<ul style="list-style-type: none"> • <i>первинні</i> – базові, довгострокові і стійкі відносини, що засновані на сильних, глибоких емоційних зв'язках, на почутті особистої прихильності або відданості один одному; • <i>вторинні</i> – відносно короткочасні, поверхневі; характеризуються обмеженим досвідом взаємодії людей один з одним і відсутністю чітких правил взаємодії.
Взаємодія суб'єктів	<i>за характером взаємодії</i>	
	Г. Андрєєва, Є. Ільїн, Р. Немов	<ul style="list-style-type: none"> • <i>офіційні (формальні)</i> – виникають на посадовій основі, мають правову основу, притаманна низька емоційність; • <i>неофіційні (неформальні)</i> – складаються між людьми на базі особистих інтересів, не обмежені офіційними межами; проявляються в симпатії та антипатії, взаємних оцінках, авторитеті тощо.
	В. Бойко, О. Ковальов, В. Панферов	<ul style="list-style-type: none"> • <i>наступальні;</i> • <i>офіційно-авторитарні;</i> • <i>взаємнопоступливі й взаємновимогливі;</i> • <i>шанобливо-вимогливі;</i> • <i>дружньо-довірливі;</i> • <i>взаємноуважні.</i>
	<i>за метою і спрямованістю взаємодії</i>	
	В. Бойко, О. Ковальов, В. Панферов	<ul style="list-style-type: none"> • <i>зовнішньо-спрямовані;</i> • <i>диференційовано-спрямовані;</i> <i>особистісно-спрямовані.</i>
	<i>за змістом взаємодії</i>	
	В. Бойко, О. Ковальов, В. Панферов	<ul style="list-style-type: none"> • <i>однобічно-репродуктивні; ситуативні;</i> • <i>негативні;</i> • <i>гармонійно-репродуктивні; обмежено-евристичні; позитивні;</i> • <i>гармонійно-творчі; дослідницькі.</i>
	<i>за ступенем пов'язаності спільною роботою у процесі міжособистісної взаємодії</i>	
	Г. Андрєєва, Я. Коломінський, Є. Ільїн, Р. Немов	<ul style="list-style-type: none"> • <i>ділові</i> – виникають у зв'язку зі спільною роботою людей (справою, яка їх об'єднує) або з її приводу <i>особистісні</i> – відносини, що складаються між людьми незалежно від виконуваної ними роботи, в основі яких лежать почуття, які люди відчують один до одного.

<p>Валентність, ставлення до іншого</p>	<p>А. Журавльов, В. Куніцина, Н. Казарінова, В. Погольша</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>позитивні</i> (<i>гармонійні, конструктивні</i>) – встановлені на взаємних симпатіях, задовольняють обох учасників; • <i>негативні</i> (<i>дисгармонійні, деструктивні</i>) – нестійкі; суб'єкти таких відносин мають різну спрямованість, що призводить їх до швидкого завершення; • <i>суперечливі</i> – погляди, цінності, моральні норми їх учасників суперечать один одному; нестабільні; • <i>байдужі</i> (<i>поверхневі</i>) – учасники нейтрально ставляться один до одного і до їх відносин.
<p>Дистанція між суб'єктами</p>	<p>за <i>близькістю-віддаленістю</i></p>	
	<p>С. Духновський, Л. Куліков</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>гармонійні</i> – розкривається через узгодженість (досягнення єдності) і стрункність (правильне співвідношення між своїми частинами) – являє собою взаємну задоволеність відносинами, постійний діалог, відкритість, ціннісну спрямованість один на одного; • <i>дисгармонійні</i> – характеризуються повною відсутністю взаєморозуміння, довіри, несприятливим чуттєвим тоном і, відповідно, дистанцією, яка не відповідає ситуації міжособистісної взаємодії.
	<p>за <i>ступенем знайомства</i></p>	
<p>Є. Ільїн, А. Журавльов, Н. Обозов, В. Куніцина, Н. Казарінова, В. Погольша</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>знайомі</i> – люди не входять в близький контакт один з одним, тому таких зв'язків може бути безліч; • <i>приятельські</i> – знайомства, які визначаються ступенем міжособистісної привабливості, не зобов'язують до стійкого збереження зв'язків; • <i>товариські</i> – мають ділову спрямованість, досить формалізовані, обумовлені соціальною діяльністю людей. 	
<p>Міра стійкості та еластичності</p>	<p>Р. Шакуров</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>жорсткі</i> (<i>тверді</i>); • <i>гнучкі</i>.
<p>Конструктивність міжособистісних відносин</p>	<p>К. Юнг</p>	<ul style="list-style-type: none"> • <i>відносини партнерства</i> (<i>комплементарні</i>) – є гармонійними, спрямовані на взаємозбагачення людей, які беруть у них участь; • <i>відносини подібності</i> – є конструктивними, передбачають кількісну і якісну схожість у відносинах; ґрунтуються на тому, що людям властиві певні риси, подібні до інших людей (кількісна подібність), а може бути одна подібна риса, але виражена досить сильно (якісна подібність);

		<ul style="list-style-type: none"> • <i>відносини протилежності</i> – деструктивні, оскільки тримаються на неподібності партнерів і характеризуються високим рівнем напруженості, що призводить до асиметричності таких відносин, а часто й до їх розриву; • <i>ділові відносини</i> – конструктивно-деструктивні відносини; можуть бути рівними, спокійними, скріпленими певною угодою, а можуть проявлятися у протилежних виявах.
--	--	---

Отже, міжособистісні відносини здобувачів вищої освіти являються інтегральною системою емоційно забарвлених зв'язків особистості з іншими людьми, що можуть виражатися в дуальному знаковому вимірі (позитивно – негативно) у діях, реакціях і переживаннях індивідів, відображають їхні основні потреби й інтереси та детерміновані просторовими, часовими обмеженнями й відносно низьким ступенем вибірковості суб'єктів міжособистісної взаємодії.

Суть феномена «гармонія» (від грець. *harmonia* – зв'язок, співзвучність, узгодженість, врівноваженість, співрозмірність, злагодженість), який в широкому значенні вживається для відображення різноманітних аспектів організованості цілого на протигагу хаосу та безпорядку як проявів дисгармонії, що дозволить більш глибоко осягнути глибину конструкта «гармонійні міжособистісні відносини».

Принагідно зауважимо, що прикметник «гармонійні» (а, -е, -і), який є похідним від поняття «гармонія», в Академічному словнику української мови тлумачиться як, приемний для слуху; милозвучний; який знаходиться в чіткій відповідності з чим-небудь; сповнений гармонії (див. гармонія); заснований на принципах гармонії (див. гармонія). Як слушно зазначає С. Муратов, гармонійними є узгоджені, пропорційні частки єдиного цілого, приведені у стан гармонії, де узгодженість – внутрішній стан об'єкта чи суб'єкта, а пропорційність – зовнішній прояв узгодженості, одна з кількісних оцінок гармонізації (динамічна ознака, що характеризує процес досягнення гармонії) і гармонії. З огляду на зазначене, у контексті дослідження під гармонійними будемо розуміти найвищу міру прояву емоційно-чуттєвого, духовного, морального, естетичного в міжособистісних відносинах, що уможливує встановлення зв'язків між індивідуально й психологічно відмінними людьми таким чином, щоб не ліквідувати ці відмінності, а забезпечити їх об'єднання, у такий спосіб створивши умови для особистісного розвитку та зростання всіх їх учасників.

Практичне значення становить екзистенціальний підхід до розгляду поняття «гармонія», відповідно до якого гармонія у людському існуванні являється не категорією, а, насамперед ставленням. З позицій екзистенціалізму, гармонія не може бути байдужою або неважливою, адже гостро переживаючи суперечливість власного існування, людина цілеспрямовано, а іноді й неусвідомлено прагне до гармонії як у внутрішньому світі, так і в зовнішньому, зокрема у відносинах з іншими. Джерел протиріч на шляху до гармонії у житті людини безліч, а де є протиріччя там можлива конфронтація. Тож, зовнішня і внутрішня енергія міжособистісних відносин можуть існувати лише взаємодіючи і врівноважуючи одна одну. Однак, ця рівновага не може бути абсолютно стійкою, так як в цьому випадку виключається рух і розвиток. Екзистенціалісти запевняють, що будь-яке протиріччя, конфлікт енергій у міжособистісних відносинах потенційно містить можливість конструктивного розвитку та позитивного вирішення і веде особистість до гармонії.

Аналіз літературних джерел засвідчує, що зазвичай, гармонія реалізується у трьох сферах: віра в ідеали моралі, що веде до злагоди, внутрішнього душевного комфорту; через дотримання моральних принципів уможливується досягнення гармонії з Абсолютом Добра,

тобто Богом; гармонія у відносинах індивіда з іншими людьми та навколишнім середовищем. При цьому внутрішня гармонія неможлива без гармонійних зв'язків у соціумі

Очевидно, що у міжлюдських відносинах гармонія досягається шляхом дотримання християнського постулату: стався до ближнього свого так, як би ти хотів, щоб інші ставилися до тебе. Даний життєвий принцип передбачає, перш за все, визнання рівності людей, ставлення до особистості як найвищої цінності і є основою утвердження людського в людині та власної гідності. У даному ключі, видається справедливим вживання лексеми «гармонія» для позначення найвищого рівня духовних, моральних, етичних, гуманних проявів у міжособистісних відносинах так само, як і у світі, освіті, культурі, розвитку особистості. Переконані, що на рівні міжособистісних відносин гармонія – це рух у напрямку до істини і блага, краси, духовності, моральності, дотримання етичних норм та комфортного співбуття у світі людей.

Прогресивні ідеї щодо досягнення гармонії у міжособистісних відносинах знаходимо у теоріях навчання й виховання таких педагогів, як Й. Песталоцці (природовідповідна теорія), М. Монтесорі (естетична педагогічна система), Р. Штайнера (вальдорфська педагогіка), А. Макаренка, В. Сухомлинського, К. Ушинського (гуманістичний підхід), Л. Виготського, Г. Костюка, О. Лазурського, К. Платонова, В. Рибалки (особистісний підхід), М. Щетініна («Школі радості»), В. Шаталова (психолого-педагогічний підхід), Ш. Амонашвілі (гуманно-особистісна педагогіка «Школи життя»), А. Сологуб («Модель системи охорони здоров'я ліцеїстів Саксаганського ліцею»), М. Палтишева (педагогічна гармонія) та інших.

Грунтовний аналіз наукової літератури з проблеми дослідження засвідчує наявність незначної кількості дефініцій поняття «гармонійні міжособистісні відносини». Відтак із погляду О. Зотової гармонійні міжособистісні відносини – такі, що приносять задоволення їх учасникам, характеризуються захищеністю (відсутність деформацій, порушень і труднощів), а також толерантністю, даючи змогу реалізувати духовно-психічний потенціал суб'єкта в процесі життєдіяльності, зберегти його цілісність. У дисертаційному дослідженні Т. Пернарівської знаходимо наступне визначення: «гармонійні міжособистісні відносини – це відносини, які характеризуються стабільністю, передбачають тривалу взаємодію між її учасниками, викликають позитивні почуття, є комфортними для обох сторін». Адаптуючи судження О. Молчанюк до проблематики дослідження, можемо стверджувати, що гармонійні міжособистісні відносини відображають взаємну готовність суб'єктів до конкретного типу міжособистісної взаємодії, яка супроводжується емоційними переживаннями: позитивним, індиферентним або негативним.

Ціннісним в аспекті проблеми дослідження для нас є погляд С. Духновського, який інтерпретує гармонійні міжособистісні відносини як залучення учасників цих відносин до самоцінного контакту, що передбачає відкритість, орієнтацію одне на одного, постійний діалог, турботу про благополуччя суб'єкта взаємодії, відмову від будь-якого маніпулятивного контролю та прагнення переваги над іншими, обопільне задоволення відносинами. Визначення автора акцентує увагу на самоцінному контакті суб'єктів міжособистісних відносин. Очевидно, що гармонійність міжособистісних відносин досягається за умови незалежності контакту між людьми від впливу якихось обставин, чийхось дій.

Отже, гармонійні міжособистісні відносини є особистісною структурою, що відображає здатність людини до самоцінного контакту та виражається у ціннісному, емоційно-чуттєвому ставленні до іншого й самого себе, прояві духовно-інтелектуального єства особистості та дотриманні нею моральних, етичних принципів, норм поведінки у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

На підставі вищезазначеного аналізу справедливо стверджувати, що проблема гармонійних міжособистісних відносин є складною за напрямками, підходами й аспектною наукових пошуків. Так, в усі часи досліджуючи проблему міжособистісних відносин науковці

безпосередньо чи опосередковано вказували на необхідність здійснення виховних впливів з метою їх формування та розвитку даного явища в особистості.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГАРМОНІЙНИХ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН

Лекційне заняття № 3. Складові гармонійних міжособистісних відносин.

При визначенні структури та змісту гармонійних міжособистісних відносин нами було враховано наступні положення:

1. Міжособистісні відносини, які є змістовим центром проблеми дослідження, мають суб'єкт-суб'єктний характер і розглядаються у двох аспектах: зовнішній (об'єктивний) аспект – це реальні міжлюдські зв'язки, які об'єктивно розкриваються у процесі міжособистісної взаємодії (спілкуванні і спільній діяльності) та проявляються у різноманітних діях, вчинках, поведінкових формах їх учасників; внутрішній (суб'єктивний) – полягає у прояві зацікавленості, емоційно-особистісних ставлень людей один до одного на основі їх уявлень, думок, знань, емоцій, почуттів, оцінок.

2. Суттєвими характеристиками міжособистісних відносин, які правомірно можна назвати гармонійними є: бажання, прагнення, інтерес, орієнтація особистості на встановлення, підтримку та розвиток міжособистісних відносин на моральних, гуманних, духовних засадах; ціннісні орієнтації особистості; виражений морально-етичний світогляд; знання норм і правил поведінки; пізнання та розуміння себе та партнера; сумірна виразність зближуючих і віддаляючих почуттів; здатність регулювати власний емоційний стан; толерантне, емпатійне ставлення індивідів один до одного; здатність адекватно оцінювати як себе, свої вчинки, так й інших; конструктивна міжособистісна взаємодія, що ґрунтується на активності учасників у ході спільної діяльності та ефективному спілкуванні; прояв духовності, моральності, гуманності у думках, судженнях, ставленні, діях і поведінці.

3. Потужним фактором у розкритті глибинної сутності особистості, її потенціалів, пробудженні внутрішньої енергії, виборі людиною активних гідних дій та прояві найвищих людських, моральних, духовних якостей у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії, що сприятиме цілісному формуванню гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей вбачаємо посилення едукативних впливів (навчальних, виховних, розвивальних) на свідомість, духовність та особистісні якості молодих людей в освітньому процесі педагогічного закладу вищої освіти. У результаті цього, гармонійні міжособистісні відносини трансформуються до рівня особистісних потреб, світоглядних переконань, ідеалів.

Прикметно, що вищезазначені положення засвідчують доцільність здійснення аналізу дотичних до порушеної проблеми наукових праць, що забезпечить розширення спектру розуміння й усвідомлення структури гармонійних міжособистісних відносин та їх змісту, а отже, і краще усвідомлення специфіки здійснення виховних впливів з метою формування гармонійних міжособистісних відносин здобувачів вищої освіти.

Особливої уваги у контексті дослідження заслуговує аналіз наукових джерел, в яких визначено структурні компоненти духовної, моральної, естетичної культури особистості. Адже, гармонійні міжособистісні відносини набувають істинності лише за умови високого рівня освіченості особистості в культурному сенсі. Аналіз наукової літератури щодо визначення структурних компонентів духовної, моральної, естетичної культури подано у таблиці 2.

**Аналіз наукової літератури щодо визначення структурних компонентів
духовної, моральної, естетичної культури**

Автор	Компоненти	Зміст компонентів
<i>Структура духовної культури студентів</i>		
М. Роганова	Духовно-інтелектуальний	Система знань про природу духовних явищ, оволодіння культурологічними знаннями, елементами теорії мистецтва та художньої творчості.
	Потрібно-мотиваційний	Установка на залученні до духовних цінностей, наявність інтересів, спрямованості особистості на задоволення духовних потреб.
	Саморегуляційний	Самооцінка своєї культурно-духовної підготовки, результатів діяльності і відношень, прагнення до духовної самоосвіти, саморозвитку особистості.
	Емоційно-ціннісний	Здатність до емпатії, сформована культура почуттів, визначення дій індивіда, спрямованих на освоєння духовних цінностей.
	Діяльнісно-результативний	Перетворення дійсності на основі досвіду використання знань, оцінка результатів, організація, планування й здійснення культуротворчої діяльності.
<i>Структура морально-естетичної культури студентів технічних коледжів</i>		
Є. Жученко	Когнітивний	Система знань про моральні та естетичні цінності на рівні уявлень і понять; обізнаність у галузі мистецтва, естетичних норм суспільства, історії культури, законів існування і створення краси тощо; образне мислення, асоціативну, творчу уяву; прагнення досягти морально-естетичний ідеал, розвиває моральну свідомість.
	Емотивний	Позитивне ставлення до суспільної моралі, наявність системи духовних цінностей; розвинені морально-естетичні почуття; сформованість емпатії, толерантності; інтерес і ціннісне ставлення до творів мистецтва, до явищ культури; здатність до «морального резонансу», співчуття та співпереживання.
	Процесуальний (діяльнісний)	Система умінь та навичок, які зумовлюють естетичний характер діяльності особистості, культурну діяльність.

Також, під час наукових пошуків корисними стали дослідження, в яких обґрунтовано структуру та зміст конкретних аспектів порушеної проблеми. Тим самим, це дозволяє глибше осягнути сутність гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей і забезпечити адекватність виховної роботи у напрямі їх формування. Аналіз наукових джерел з аспектів досліджуваного явища щодо визначення структурних компонентів представлено у таблиці 3.

**Аналіз наукової літератури щодо визначення структурних компонентів
емоційної культури, ціннісного ставлення до людини, міжособистісної взаємодії**

Автор	Компоненти	Зміст компонентів
<i>Структура емоційної культури</i>		
А. Чумакова	Мотиваційно-ціннісний	Емоційно-ціннісна спрямованість особистості, її власна система мотивації, ціннісних орієнтирів та потреб.
	Емоційно-тезаурусний	Знання про емоції, засоби і правила їхнього прояву

	Діяльнісно-поведінковий	Певна програма дій щодо реалізації пізнавально-емоційної; емоційно-культурологічної, інтелектуально-творчої спрямованості свідомості.
	Оцінно-регулятивний	Емоційні якості й навички, рівень вихованості та сформованості яких визначає тип, стиль і засоби прояву емоцій.
<i>Структура ціннісного ставлення до людини</i>		
В. Кузьмич, Л. Філоненко, О. Столяренко	Когнітивний (раціональний, інтелектуальний)	Система гуманістичних знань, суджень, переконань, тобто гуманістичний світогляд.
	Емоційний (емоційно-ціннісний)	Система оцінок, ціннісних орієнтацій, потреб, мотивів, вольових потягів, гуманних почуттів та емоцій, позитивне сприйняття та ставлення до себе і до іншої людини.
	Дієвий (діяльнісний, практичний)	Система навичок і звичок моральної поведінки, здатність адекватно оцінювати свої можливості, ситуацію, повага до гідності інших людей, суб'єкт-суб'єктна взаємодія, соціальна активність альтруїстичні вчинки.
<i>Структура міжособистісної взаємодії</i>		
О. Яструб	Когнітивний	Знання людиною норм та правил міжособистісних взаємин, її світогляд та переконання
	Ціннісний	Моральні почуття, ідеали, суспільні та особистісно-значущі цінності, установки (готовність) до співробітництва
	Поведінковий	Комунікативних умінь, навичок, звичок та організації практичної роботи
	Мотиваційний	Мотиви особистості, здатність до регуляції й саморегуляції, оцінки та самооцінки (порівняння) учинків у взаємовідносинах

Особливу цінність для нашого дослідження становить розуміння структури власне міжособистісних відносин, оскільки це уможливує якнайкраще усвідомлення специфіки виховної, навчальної та розвивальної роботи з метою формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

На основі аналізу наукової літератури встановлено, що у структурі міжособистісних відносин, зазвичай, науковці виділяють три компоненти: когнітивний, афективний та поведінковий. Когнітивний компонент міжособистісних відносин пов'язують із знаннями (Р. Броун); розумінням і знанням самого себе та інших (Г. Васянович, М. Євтух, М. Обозов); психічними процесами (сприймання, мислення, пам'ять, та ін.) що відповідають за пізнання оточення і самого себе (М. Євтух, Г. Васянович, Т. Черкашина); усвідомленням того, що подобається або не подобається у міжособистісних відносинах (Я. Коломинський, Б. Ломов, І. Сушков). Г. Андрєєва, А. Журавльов, А. Кошель когнітивний компонент ототожнюють з гностичним, інформаційним і характеризують його як пізнання, розуміння та усвідомлення інформації, що задіяна у міжособистісних відносинах.

Виокремлюючи у структурі міжособистісних відносин афективний компонент (афекти – неконтрольовані емоції, науковці наголошують на прояві різноманітних емоційних станів та переживань (Р. Броун, Я. Коломинський, Б. Ломов); вираженні безлічі почуттів учасниками міжособистісних відносин з приводу взаємозв'язків між ними (Г. Андрєєва, А. Кошель); усіляких фізіологічних реакцій і суб'єктивних ставлень особистостей один до одного і до себе (М. Євтух, Г. Васянович, Т. Черкашина). Особливою силою М. Обозов наголошує на необхідності сформованої адекватної самооцінки та здатності адекватно оцінювати інших людей, що відбувається на основі емоцій, почуттів та за участі вольових зусиль.

Поведінковий компонент міжособистісних відносин ототожнюють з практичним, діяльнісним, регулятивним (Г. Андрєєва, А. Кошель), конативним (Я. Коломинський, Б. Ломов), і визначають як такий, що реалізується у конкретних діях, учинках та поведінці

в цілому (Г. Андрєєва, А. Журавльов, Я. Коломинський, Б. Ломов), передбачає саморегуляцію особистісних станів і властивостей самореалізації діяльності, регулювання відносин з іншими людьми (М. Обозов); включає результати діяльності та вчинків у процесі міжособистісної взаємодії (А. Кошель).

Особливу цікавість викликають погляди сучасних педагогів Г. Васянович, М. Євтух, Т. Черкашина, які, досліджуючи міжособистісні відносини, виокремлюють інтеракційний компонент, що включає конкретні відкриті чи завуальовані вчинки, дії, поведінкові реакції стосовно суб'єктів міжособистісної взаємодії.

Уважаємо, що така структура міжособистісних відносин більшою мірою розкриває дане явище з об'єктивної сторони, а суб'єктивний аспект неповторного унікального внутрішнього світу людини залишається поза увагою. На нашу думку, задля вивчення міжособистісних відносин та виведення їх на якісно новий рівень – гармонійні міжособистісні відносини, слід урахувати такі важливі «фільтри заломлення» об'єктивної дійсності як потреби, мотиви, інтерес, ціннісні орієнтації, смисли, установки, ставлення, індивідуальні якості, які є «особистісним ядром», рушійною силою усієї життєдіяльності людини.

У зв'язку з цим значимості набувають судження Р. Броун, який особливою силою наголошує на необхідності виділення спрямовуючого (мотиваційного) компонента у міжособистісних відносинах, тим самим, це уможливорює координування порядку та спрямованості потоку людських думок, ставлень, вчинків, дій, поведінки у процесі міжособистісної взаємодії, а отже, що є найбільш цінним для нас, вивисувати міжособистісні відносини до гармонійних, розвивати й удосконалювати їх.

У ході наукових розвідок, з метою визначення структурних компонентів гармонійних міжособистісних відносин і якнайкращого усвідомлення змісту педагогічної роботи щодо їх ефективного формування, особливу увагу приділено аналізу споріднених тем, результати якого представлено у таблиці 4.

Таблиця 4

Аналіз споріднених тем досліджень щодо визначення структурних компонентів

Автор	Компоненти	Зміст компонентів
<i>Структура міжособистісних відносин студентів-першокурсників</i>		
О. Маріна	Мотиваційно-ціннісний	Прагнення до взаємодії.
	Змістово-процесуальний	Виявлення якостей (доброзичливість, відкритість, щирість, толерантність, відповідальність тощо) і сформованість умінь (комунікативних, організаторських, умінь запобігати конфліктам); згуртованість групи; ступінь сприятливості мікроклімату формуванню міжособистісних відносин.
	Рефлексивно-коригувальний	Адаптованість студентів до навчально-виховного процесу ВНЗ, адекватність самооцінки.
<i>Структура культури міжособистісних взаємин старших підлітків</i>		
Н. Мирончук	Когнітивний	Знання норм, правил міжособистісних взаємин, культури поведінки і спілкування.
	Емоційно-мотиваційний	Комплекс моральних почуттів, емоцій, прагнення до їх позитивного прояву в міжособистісних взаєминах.
	Діяльнісно-практичний	Ступінь сформованості у школярів умінь і навичок конструктивної міжособистісної взаємодії, її регулятивним, що включає переконання, оцінювання, ступінь розвитку в підлітків навичок саморегуляції й самоконтролю.
<i>Структура готовності студентів до гармонізації міжособистісних відносин</i>		
Т. Пернарівська	Когнітивний	Розуміння сутності гармонійних міжособистісних відносин, знання норм і правил особистісного і діалогового спілкування, способів їх впливу в різних ситуаціях міжособистісної взаємодії, уявлення про толерантність, довіру, взаєморозуміння.

	Емоційно-ціннісний	Орієнтація на встановлення та розвиток міжособистісних відносин, ставлення до міжособистісних відносин у різних ситуаціях взаємодії, мотивація на реалізацію норм і правил особистісного та діалогового спілкування, толерантна взаємодія.
	Практично-діяльнісний	Уміння застосовувати знання і ставлення у власній поведінці, вміння встановлювати та регулювати міжособистісні відносини, вміння обирати адекватний стиль спілкування, виявляти довіру, толерантність до інших.

Отже, теоретичний аналіз наукової літератури засвідчує, що кожен із дослідників подає авторське бачення щодо змісту та структури досліджуваного ним явища відповідно до специфіки дослідження та контингенту, що підлягає діагностиці тощо.

Із вищезазначеного можемо стверджувати, що могутнім важелем у формуванні гармонійних міжособистісних відносин здобувачів вищої освіти є забезпечення цілісної єдності здійснення едукативних впливів на потребу, мотиваційну, ціннісну, інтелектуальну, когнітивну, емоційну, вольову, поведінкову, інтеракційну, регуляційну, рефлексивну сфери особистості з метою їх окультурення, одухотворення, моралізації та гуманізації.

Уважаємо, що попередній аналіз проблеми дослідження повною мірою уможлиблює визначення структури гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців і розкриття змісту її складових з метою організації ефективного виховного, навчального процесу щодо їх формування.

Із нашого погляду, структура гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей включає такі компоненти: *мотиваційний, когнітивний, афективний та інтеракційний*, які безумовно, є взаємопов'язаними та взаємообумовленими. Охарактеризуємо кожен із них більш детально.

Лекційне заняття № 4. Теоретично-практичні основи формування мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Першим компонентом гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців є *мотиваційний*, що детерміновано наступними факторами:

1. Мотивація особистості є одним із визначальних факторів, що впливає на успішність засвоєння інформації, виникнення інтересу, позитивного ставлення до діяльності чи суб'єкта міжособистісної взаємодії, визначення цілей, планів, детермінує активність людини, тим самим, забезпечуючи прояв позитивних емоцій, безкорисливих учинків, гуманних, моральних дій у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Поділяючи погляди С. Алмаші, вважаємо, що наявна мотивація майбутніх фахівців може виконувати компенсаторну функцію у випадку недостатньої обізнаності особистості, сформованості умінь та навичок гармонійної міжособистісної взаємодії тощо. Із цих міркувань, мотиваційний компонент гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей ми розглядаємо як такий, що дещо переує іншим компонентам.

2. Процес формування гармонійних міжособистісних відносин здобувачів вищої освіти ускладнюється тим, що молоді люди, будучи відносно зрілими особистостями, в умовах професійної підготовки здатні до лестоців, нещирої підтримки зв'язків з однокласниками, удавання співчуття, розуміння, зацікавленості у суб'єкті міжособистісної взаємодії, мімікрії (маскування, імітування) істинних поглядів, думок, свого ества, дій, вчинків із власної користі – задля досягнення високих результатів у навчанні.

3. На різних етапах освітньої діяльності мотиваційна сфера майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей може мати як активне, так і пасивне вираження, що безумовно вказує на необхідність розкриття та розвитку мотиваційного потенціалу молодих людей.

На підставі вищезазначеного видається справедливим виділення мотиваційного компонента у структурі гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців. Це особливо важливо усвідомити, якщо взяти до уваги дослідження науковців, які відзначають, що мотивація, виконуючи смислоутворюючу функцію, задає вектор людському мисленню, процесу пізнання, емоціям та почуттям, ставленням, діям, вчинкам, поведінці особистості та надає їм особистісного сенсу і значущості. І що найголовніше, мотивація пробуджує активність людини та слугує запусковим механізмом для прояву найвищих духовних, моральних, гуманних якостей у діях, учинках та поведінці особистості у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії здобувачів вищої освіти.

Поділяючи погляди М. Бауера, С. Махновського, О. Мірошніченко, О. Молчанюк, А. Степанюк, О. Соколенко, О. Столяренко, Н. Ткачової, А. Чумакової у структурі мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин, першочергово, розглядаємо *цінності та ціннісні орієнтації особистості*. Справедливість такого бачення зумовлена тим, що на етапі мотивації цінності трансформуються в об'єкт духовних потреб молодих людей, визначають зміст мотивів і, перетворюючи їх у переконання та установки, сприяють установленню життєвої позиції особистості, спрямовують її діяльність, спілкування, вчинки та поведінку до найвищих проявів духовності, моральності, гуманності.

У сучасних наукових джерелах поняття «*цінності*» трактується досить неоднозначно. Очевидно, що у контексті проблеми дослідження ціннісним є погляд В. Бобрицької, яка виокремила суттєві характеристики феномену «*цінності*» як складника мотиваційної сфери. Під цінностями авторка розуміє: те, що задовольняє інтереси й потреби особистості; особлива індивідуальна реальність, що набуває позитивної значущості; «маркер» особливої значущості будь-чого для життєдіяльності особистості; те, що детермінує мотивацію суб'єкта й його вибір способів поведінки. Варто акцентувати на поглядах Ш. Шварца, який наголошує, що цінності відображають три сфери найважливіших потреб у житті людини: природні потреби, потреби в соціальній взаємодії та потребу у виживанні. Отже, це підтверджує правомірність розгляду цінностей у складі мотиваційного компонента.

Множинність поглядів авторів на розуміння сутності та природи феномену «*цінності*» зумовлює наявність чисельних класифікацій у науковій літературі, зокрема. Очевидно, що абсолютно усі види цінностей мають місце у житті людини, адже вона є носієм не конкретно одної цінності, а цілісного досконалого набору цінностей, що є ієрархічним, упорядкованим, суто індивідуальним, унікальним та невідтворюваним.

Апріорі зрозуміло, що система цінностей особистості виступає сполучною ланкою між культурою суспільства і духовним світом людини. Вона формується у процесі всієї життєдіяльності людини, піддаючись трансформаціям у динамічно мінливих умовах швидкоплинного світу. Під впливом різноманітних суб'єктивних та об'єктивних чинників (національна приналежність, духовні надбання нації, культурні тенденції, віросповідання, суспільний ідеал, соціум, презумпція освіти тощо), ієрархія цінностей людини на її певних життєвих відрізках може видозмінюватися, при цьому одні будуть набувати сильнішого прояву, інші слабшого, і навпаки. У контексті пропонованого дослідження видається принциповим судження Л. Помиткіної, що засвоєні в студентські роки особистістю цінності, норми, моделі поведінки трансформуються у ціннісні орієнтації людини, набуваючи достатньо стійкого характеру і в подальшому житті, як правило, уже не піддаються кардинальним змінам. Навіть суттєво важливі події в соціальній, професійній чи індивідуальній чи інших сферах життєдіяльності молоді, уставлений «*ціннісний хребет особистості*» істотно не трансформують.

Отже, уважаємо, що з метою формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх педагогів процес виховання, навчання та розвитку має бути спрямований на трансформацію у особистісно значущі смисли людини (інтеріоризацію) таких цінностей як *духовні* (віра, любов, надія, ідеал, каяття, сповідання, благо, істина,

миролюбність тощо), *моральні* (краса вчинку, чесність, справедливість, вдячність, повага тощо), *етичні* (краса, насолода, добро, прекрасне тощо), *гуманні* (людина як найвища цінність, турбота, взаємодопомога, співпереживання тощо), *культурологічні* (надбання нації, традиції, історія народу тощо), *соціальні* (сім'я, колектив, згуртованість, дружба обов'язок, відповідальність тощо), *інтелектуальні* (духовні знання, досвід, інтуїція, пізнання світу, самопізнання, освіченість тощо), *емоційні* (оптимізм, чуйність, співчуття, позитивне ставлення, емпатія тощо), *педагогічні* (професійні знання, загальна ерудиція, честь, гідність, повага, толерантне ставлення, доброзичливість, саморефлексія, автономія тощо) й інші.

Як відомо, навіть у самому примітивному варіанті міжособистісної взаємодії кожен із її суб'єктів має певний *мотив*, тобто причину, що надихнула їх на встановлення контакту. У загальному вимірі мотив – це те, що визначає, стимулює, спонукає людину до дій, спрямовує потік її думок, емоції та почуття задіяні у процесі її життєдіяльності. Вони являють собою спрямовуючий і формоутворюючий чинник, представлений у свідомості людини у вигляді образу об'єкта як мети, на яку власне і спрямована активність особистості.

Прикметно, що до встановлення, підтримки та розвитку гармонійних міжособистісних відносин їх суб'єктів можуть спонукати чисельні мотиви, які, перебуваючи в органічній інтегративній єдності являють собою *мотиваційні орієнтації особистості*. Ураховуючи досвід Л. Божович, Є. Ільїна, С. Занюк, Т. Коломієць, Н. Мирончук, до мотиваційні орієнтації особистості, які потенційно обумовлюють характер діяльності та поведінки особистості як свідомого суб'єкта міжособистісних відносин та забезпечують досягнення гармонії у них ми відносимо наступні: *орієнтація на взаємодію та співпрацю; орієнтація на отримання задоволення від процесу спілкування; орієнтація на об'єктивність та адекватність сприйняття, прийняття, розуміння та толерантне ставлення до суб'єкта взаємодії та орієнтація на успіх.*

Не можна не погодитися, що мотиви особистості, будучи відносно самостійним явищем, виникають на основі *потреб*, під якими розуміють внутрішні стани, що виражають залежність живого організму від необхідності у чомусь, і які, потребуючи задоволення, являються основним джерелом енергії, внутрішнім поштовхом людини до активності.

Серед найбільш значущих потреб особистості, відповідно до контексту дослідження, ми відносимо *соціогенні потреби*, задоволення яких забезпечує комфортну в духовному й емоційному планах життєдіяльність молодих людей як соціальних істот, суб'єктів соціуму. Викликає цікавість думка У. Шутца, який вважає, що більшість ситуацій міжособистісної взаємодії можна пояснити трьома чинниками, які відповідають трьом соціогенним потребам кожної людини: включення, контроль і афектація. *Потреба включення* детермінується прагненням особистості до комфортної міжособистісної взаємодії, спільної діяльності, що базується на співпраці, правомірній рівності, відкритості, порозумінні тощо. *Потреба контролю* варіює від прагнення особистості влади та контролю над іншими людьми до необхідності бути контрольованим з боку інших. Особливо цінною у встановленні, підтримці та розвитку гармонійних міжособистісних відносин особистості, з нашого погляду, є *афектація* як одна із потреб, що полягає у прагненні особистості проявляти та відчувати співпереживання, підтримку, цікавість, обмінюватися емоційним тепло у процесі міжособистісної взаємодії. Це суттєво пов'язано зі специфікою професійної діяльності: педагог має справу з чистими, щирими душами школярів і любов до дітей має стати його невід'ємною особистісною якістю, тією іскрою істинності, добра і краси, що забезпечить ефективність виховання, навчання та розвитку здобувачів початкової освіти.

На основі аналізу наукової літератури, до інших значущих соціогенних потреб, що забезпечують якісне формування гармонійних міжособистісних відносин, належать наступні: *потреба у спілкуванні* (є соціально обумовленою і пов'язана з обміном інформацією, розширенням кругозору, пізнанням людиною партнера, самопізнанням та уточнення відомостей про себе, опануванням досвіду соціального життя); *потреба у повазі та визнанні* (проявляється у відчутті власної цінності, значущості, поваги інших до тебе); *потреба у набутті соціального статусу* (пов'язана зі статусно-рольовим самовизначенням особистості

та самоствердження у міжособистісних відносинах); *потребу в персоналізації* (або потребу «бути особистістю»), (необхідність ідеальної представленості себе в Іншому); *потреба у психологічній безпеці* (проявляється у комфортному позитивному спілкуванні, що нівелює відчуття напруги, тривоги, страху) та інші.

З нашого погляду, окрім соціогенних потреб, процес формування та розвитку гармонійних міжособистісних відносин обумовлений й іншими, не менше значимими потребами, що сприяють її внутрішньому зростанню відповідно до законів Істини, Добра і Краси, усвідомленню сенсу життя, саморозкриттю та самореалізації. Серед таких потреб доцільно виділити такі як: *духовні* (вищі потреби особистості, що передбачають творінні людиною своєї внутрішньої сутності, яка і є початком, що пов'язує людське «Я» зі світом); *моральні* (характеризують стійкі психічні стани людини, що знаходять своє відображення у безкорисливому прагненні діяти на благо, проявляти щиросердність, порядність, любов, повагу, а також, у бажанні викоринювати зло, заздрість, самолюбство, корисливість, лицемірство, високомірність тощо); *естетичні* (полягають у милуванні, насолоді прекрасним, відчутті задоволення, необхідності досягнення ладу та гармонії тощо); *інтелектуальні* (полягають у потребі пізнавати світ, суспільство та самопізнанні) й інші. Уважаємо, що задоволення зазначених потреб є одним із «каталізаторів» процесу формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

У своїй сукупності мотиваційні складові визначають *спрямованість особистості*, яка є визначальним мотиваційним орієнтиром, що надає процесу пізнання, ставленням, діяльності і поведінці цілеспрямованості, структурованості, впорядкованості й осмислення. Зазначимо, що під спрямованістю особистості ми будемо розуміти макрохарактеристику особистості, утворену системою стійких найбільш важливих і впливових внутрішніх спонук, які зумовлюють специфіку її світобачення, діяльності, поведінки, спілкування, ставлень до себе, оточуючих, світу, визначаючи її соціальну і моральну.

На наше переконання, у формуванні гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців визначальною є спрямованість особистості на встановлення, підтримку та розвиток гармонійних міжособистісних відносин, а також спрямованість особистості, безпосередньо у процесі спілкування та спільної діяльності. Йде мова про те, що у процесі міжособистісної взаємодії молодь має орієнтуватися на діалогічне, рівноправне спілкування, що ґрунтується на об'єктивному сприйнятті, розумінні та оцінці суб'єкта взаємодії, толерантності, емпатійності, повазі, відкритості, щирості, довірі особистості як до самої себе, так і до суб'єкта взаємодії, конгруентності (відповідності, подібності), дотриманні моральних норм і принципів, співробітництва, співпраці, досягнення компромісу, прагненні до самовияву, самовдосконаленні. Такі умови максимально сприятимуть прояву людяності, духовності, моральності у словах, думках, діях і поведінці індивіда.

На підставі здійсненого аналізу можемо констатувати, що мотиваційний компонент досліджуваного явища є імперативом прояву непідробної духовності, моральності, гуманності у думках, словах і діях особистості, що забезпечує її зацікавленість, активність, бажання встановлювати, підтримувати та розвивати гармонійні міжособистісні відносини, прагнення до духовного саморозвитку; спрямовує й організовує погляди, судження людини, надихає на людяні вчинки та дії, а також, надає осмисленості, цілеспрямованості, особистісного смислу та значущості її поведінці і діяльності.

Лекційне заняття № 5. Теоретично-практичні основи формування когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Другим компонентом гармонійних міжособистісних відносин нами виділено *когнітивний* (від поняття «когніція» – пізнавальний процес; процес оволодіння знаннями та його результат), що детерміновано наступними чинниками:

1. Людина отримує будь-яку інформацію шляхом пізнання, в ході якого активізуються її мислинневі операції, що уможливує розуміння, узагальнення, усвідомлення та переосмислення отриманої інформації. У результаті чого в особистості формується

свідомість: образні уявлення про об'єктивний світ, власна універсальна картина світу, цілісна система узагальнених знань, ставлення до навколишньої дійсності, інших і самого себе, погляди, переконання, вірування, життєві принципи та норми, які являються культурним базисом становлення духовності, моральності, гуманності людини.

2. Поділяючи думку Є. Жученка, вважаємо, що когнітивний компонент відповідає за збагачення духовного досвіду особистості шляхом пізнання навколишнього світу, себе самого та суб'єкта міжособистісної взаємодії, засвоєння всезагальних, загальнокультурних, морально-етичних знань, присвоєння моральних, гуманних цінностей. Аналізуючи, оцінюючи й узагальнюючи результати суспільного й особистісного пізнання, у індивіда формується його світобачення, розширюються вже наявні знання, що значно збагачує його внутрішній світ в цілому.

3. Знання є передумовою здійснення будь-якої діяльності, вчинків та дій, тож є очевидним, що наявність відповідних знань уможливають встановлення, підтримку та розвиток людиною гармонійних міжособистісних відносин.

4. Будь-які окремі знання чи уявлення, які засвоює людина в процесі своєї життєдіяльності, трансформуються в теоретично цілісну систематизовану загальнозначущу форму, яка здатна або стимулювати її мисленеву діяльність, забезпечуючи таким чином позитивний вплив на емоційну та поведінкову сферу особистості, або, в деякій мірі, гальмувати даний процес.

Вищезазначені положення засвідчують, що знання, які є результатом активної пізнавальної діяльності людини наскрізно пронизують кожен етап процесу формування гармонійних міжособистісних відносин, починаючи від формування світогляду особистості, усвідомлення власного «Я», сприйняття іншого суб'єкта міжособистісної взаємодії, уявлення про досліджуване явище, до моделювання власної поведінки.

У ході наукових пошуків встановлено, що когнітивний компонент значною мірою пов'язаний із *пізнанням людиною самої себе (самопізнанням) та суб'єкта міжособистісної взаємодії*, що уможливує досягнення гармонії у міжлюдських відносинах. Тобто, для гармонійних міжособистісних відносин є важливими, насамперед, самі суб'єкти, що вступають в контакт, зі своїм унікальним, неповторним внутрішнім світом. Справедливість такого бачення підтверджують судження В. Винниченка, який особливою силою наголошує, що звернення до свого внутрішнього світу, самопізнання своєї глибинної сутності та пізнання сутності іншого, виводять людину на шлях до щастя (гармонії) як у її внутрішньому світі, так і за його межами.

Поділяючи думку Геракліта: «те, що надає речам істинності, а людину наділяє здатністю пізнавати, це Ти і вважай ідеєю блага – причиною знання і пізнання істини», під *самопізнанням* розуміємо пошук особистістю істинного «Я», свого духовного єства та психічної природи, що більшою мірою відбувається опосередковано у процесі життєдіяльності людини. Априорі зрозуміло, що не можна пізнати себе з повна, утім кожен індивід має докладати чималих зусиль для пізнання свого духовного єства та психічної природи, у тому числі мати уявлення про власні мотиви, потреби, інтереси, ідеали, переконання, цінності, риси характеру, темперамент, здібності, пізнавальні, емоційно-вольові процеси, психофізіологічного стану організму і особисті якості, свою індивідуальність тощо. Відтак, пізнаючи себе особистістю осягатиме Вселюдське, що розкриватиме перед нею універсальні принципи її існування у Всесвіті в цілому й у міжлюдських відносинах, зокрема, та, на основі чого, відбувається саморозуміння, самоусвідомлення та самовідображення світу.

У дослідницькому полі видається особливо важливою проблема *пізнання особистістю суб'єкта взаємодії*. Йдеться про те, що перш ніж включитися в акт спілкування, виявити своє ставлення до іншої особистості, людина свідомо чи підсвідомо пізнає свого партнера. Пізнання та розуміння людиною іншої особи відбувається шляхом включення процесів сприйняття, мислення, відчуття, на основі чого, узагальнені результати пізнання трансформуються в цілісне уявлення-образ про іншу особистість. Із цих міркувань постає очевидною прямопропорційна залежність якості сприйняття, інтерпретації уявлень-образів

суб'єктів міжособистісних відносин та характеру їх ставлень, почуттів, поведінки у процесі міжособистісної взаємодії. Пізнання суб'єктами одне одного зближує їх, сприяє виявленню спільних інтересів, тем для обговорення, вподобань, поглядів, особистісних якостей, порозумінню, ідентифікації, що забезпечує гармонію міжособистісних відносин. До того ж, як зазначають науковці, пізнаючи іншу людину, індивід уточнює відомості про себе самого.

Слід зазначити, що життєво-важливі знання людина, першочергово, пропускає крізь призму власних поглядів, переконань, ідеалів, вірувань, принципів, цінностей, що позначається на її теоретичному та практичному сприйнятті світу, ставленні до того, що відбувається у її житті, усвідомленні своєї духовної, соціальної сутності. З огляду на це, так званим духовним базисом молоді людини та її орієнтиром у встановленні, підтримці, розвитку гармонійних міжособистісних відносин є *світогляд* – вищі, найбільш цінні знання, які роблять людину мудрою, через те, що не тільки озброюють її розумінням світу, інших людей і самого себе, але і вчать як гідно жити, погоджувати свої дії з діями загальних сил або з усталеними пануючими законами в світі і над самим індивідом.

Л. Божович, Е. Еріксон, І. Кон, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн, М. Роганова, О. Молчанюк єдині у своїх твердженнях, що у студентському віці відбувається трансформація світобачення особистості та утвердження її світогляду як системи переконань, що виявляється в стійкій системі відносин людини до світу, праці, до інших людей і самого себе, значно впливає на активність її життєвої позиції. Із цих міркувань, вкрай важливим завданням, що постає перед системою освіти є формування *світоглядної культури* здобувачів вищої освіти, яка включає сформовані уявлення про базові категорії етики та моралі, духовність, моральність, гармонію, загальнолюдські чесноти, такі як благо, добро, істина, творчість, віра, любов, краса та є духовно-практичною основою, джерелом розуму, почуттів, волі, вчинків, дій, поведінки майбутніх фахівців. У даному контексті видається переконливим судження М. Роганової, яка визначає світоглядну культуру як інтегративну рису духовності особистості, що утворює «силове поле» її діяльності, не завдяки подоланню «знання» бездуховності, а через утвердження практичної діяльності в якості дійсної основи буття. Відтак, сформована світоглядна культура сприяє глибокому усвідомленню особистістю власного значення, утвердженню в особистості пріоритету «серця», тобто синтезу інтелекту та емоційно-чуттєвих станів в осягненні прекрасної сутності духовного, морального, гуманного світу та відповідних проявів у вчинках, діях, поведінці та забезпечує інтелектуалізацію, розуміння, усвідомлення і піднесення знань до вищого рівня – рівня принципості, що продукує відповідність внутрішнього світу людини із зовнішніми проявами, тим самим, уможлиблюючи досягнення гармонії у міжособистісних відносинах.

Принагідно підкреслимо належну роль у структурі гармонійних міжособистісних відносин *загальної ерудиції особистості*. Справедливість такого бачення пояснюємо тим, що процес спілкування безпосередньо пов'язаний з обміном інформацією. Переконані, що обізнаність майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей у різних галузях сприятиме швидшому установленню контактів, їх систематичній підтримці, розвитку, усвідомленню суб'єктами взаємодії, що кожен із них є самоцінною особистістю, тим самим забезпечуючи вивищення міжособистісних відносин до гармонійних.

Услід за думкою А. Нісімчук, О. Падалки, І. Смолюк, О. Столяренко, О. Шпак уважаємо, що перш ніж здійснювати виховні впливи з метою формування гармонійних міжособистісних відносин, необхідно забезпечити засвоєння майбутніми фахівцями цілісної системи знань про конкретне явище, його суть, істотні ознаки, структуру, зміст внутрішні та зовнішні взаємозв'язки на основі чого індивід сформує власне уявлення про дане явище. У даному ключі постає очевидним, що когнітивний компонент гармонійних міжособистісних відносин включає *грунтовні знання про гармонійні міжособистісні відносини*, зокрема про сутність, механізм, структуру, зміст, способи міжособистісної взаємодії, моделі поведінки, шляхи конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, основи саморегуляції емоційного стану та поведінки, місце та значення гармонійних міжособистісних відносин у життєдіяльності індивіда тощо.

У ході наукових пошуків нами встановлено, що вагомою передумовою раціональності процесу пізнання, формування образних уявлень про людську істоту як втілення духовності, моральності, гуманності, самопізнання та пізнання суб'єкта міжособистісної взаємодії, засвоєння та збагачення власної системи знань є активізація *інтелектуальної діяльності особистості*, оскільки пізнання, що постає у вигляді образу (знань) є невіддільним від інтелектуальної діяльності, а корекція образів (знань) людини можлива лише за умови їхнього включення у процес інтелектуальної діяльності. Як відомо, інтелектуальна діяльність включає цілісну низку складових, зокрема, розумові здібності людини; психічні пізнавальні процеси (сприйняття, мислення, відчуття, уява, увага, пам'ять), адаптивну систему, що забезпечує ефективну взаємодію особистості як в природному, так і в соціальному середовищі). Переконані, що включення майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей у процес активної інтелектуальної діяльності, забезпечить успішне засвоєння різнопланової інформації, її аналіз, оцінку, узагальнення та свідоме засвоєння знань; духовну рефлексію, саморефлексію діяльності, вчинків, поведінки; відповідність знань людини її думкам, вчинкам і поведінці; вивільнення глибинної духовної сутності молодих людей, що забезпечить оволодіння ними такими знаннями, які житимуть у відносинах між людьми, у тому живому та безперервному процесі обміну духовними багатствами, без якого не можна уявити повноцінного інтелектуального, морального, емоційного, культурного, духовного розвитку особистості.

Отже, в цілому когнітивний компонент передбачає самостійну пізнавальну діяльність, стимуляцією мислинневих процесів вищого рівня щодо пізнання об'єктивного світу, самого себе та суб'єкта міжособистісної взаємодії, набуття духовного досвіду, накопичення, усвідомлення й осмислення різноаспектних теоретичних та практичних знань, уявлень і понять про базові категорії культури, етики, моралі, про біологічні, психологічні, індивідуальні особливості людини та зокрема зміст, структуру гармонійних міжособистісних відносин, їх роль у життєдіяльності майбутніх фахівців.

Лекційне заняття № 6. Теоретично-практичні основи формування афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Визначальною умовою перетворення духовно-пізнавального потенціалу особистості в духовно-особистісний є процес трансформації засвоєних різнопланових знань на рівні уявлень та понять в особистісні смисли на емоційному рівні. Дану функцію у структурі гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців виконує афективний компонент.

При виділенні *афективного компонента* гармонійних міжособистісних відносин здобувачів вищої освіти ми враховували наступні положення:

1. Твердження С. Рубінштейна про те, що «...мислення, як реальний психічний процес, уже саме є єдністю інтелектуального та емоційного, а емоція – єдністю емоційного та інтелектуального», вказує, що когнітивний та афективний компоненти функціонують майже одночасно. Однак, емоційні реакції в рамках міжособистісних відносин виникають у результаті пізнання людьми один одного в ході спільної діяльності і реалізуються в процесі спілкування. До того ж, адекватність емоційних реакцій особистості у рамках гармонійних міжособистісних відносин залежить від обізнаності про почуття і емоції, вміння їх виражати, усвідомлення їх ролі у життєдіяльності людини. Відтак, у структурі гармонійних міжособистісних відносин здобувачів вищої освіти афективний компонент ми розглядаємо як такий, що слідує за когнітивним.

2. Афективний компонент гармонійних міжособистісних відносин відображає той факт, що вони наскрізно пронизані афектами, емоціями та почуттями, які суб'єктивно переживаються суб'єктами міжособистісної взаємодії та об'єктивно виражаються у їх ставленнях до себе, інших, конкретної ситуації міжособистісної взаємодії, діях, вчинках і поведінці. Зміст і ступінь вираженості емоційних процесів особистості надзвичайно різноманітний. Серед них виділяють ті, що можуть забарвити міжособистісну взаємодію

яскравими кольорами, направити думки індивіда на творчість, сприяти позитивним життєвим змінам особистості, забезпечити активізацію її діяльності та ті, що здатні затьмарити сприйняття людиною навколишнього світу, завдати руйнівної дії міжособистісним відносинам, провокувати на аморальні вчинки та дії, знижувати ефективність міжособистісної взаємодії чи взагалі нейтралізувати активність людини, а отже, і її діяльність. Це говорить про те, що емоційна сфера особистості є смислоутворюючою константою міжлюдських відносин, і характер емоційних процесів, що супроводжують їх, має вирішальне значення у формуванні гармонійних міжособистісних відносин.

3. Виховання емоцій та почуттів є могутнім важелем у формуванні соціально значущої, гідної поведінки особистості. Справедливість такого бачення детермінована тим, що тільки виховуючи емоції, окультурюючи, розвиваючи їх у гуманному напрямі, формуючи здатність особистості до співпереживання, емпатії, сприяючи розвитку вольових якостей особистості задля самовиховання та саморегуляції власних станів у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії, буде можливим досягнення гармонії у міжособистісних відносинах.

4. Особливо принциповими видаються судження науковців, що у ранньому юнацькому віці, який припадає на період студентства, за сприятливих умов інтенсивно розвивається та реалізується емоційний потенціал людини. Це вказує на те, що студентський вік є сенситивним періодом для формування, корекції, розвитку та вдосконалення емоційної сфери молодих людей.

Ураховуючи вищезазначене та аналіз наукової літератури з проблеми дослідження, афективний компонент гармонійних міжособистісних майбутніх фахівців відповідає за прояв надзвичайно різноманітного спектру емоційних процесів (афектів, емоцій, почуттів), ставлень суб'єктів один до одного у реальних ситуаціях міжособистісної взаємодії, які створюють комфортний емоційний фон, а також, вольових якостей особистості, що забезпечують мобілізацію фізичних, інтелектуальних і моральних власних сил молодих людей (емоційно-вольова саморегуляція) на установлення, підтримку та розвиток гармонійних міжособистісних відносин.

Апріорі відомо, що прояв людських емоцій та почуттів безмежний, адже існують сотні їх різновидів і ще більше їх відтінків. Емоційні процеси особистості, що можуть проявлятися у діапазоні від позитивних до негативних, являються внутрішніми регуляторами її вчинків, поведінки та діяльності. Будучи невід'ємною частиною структури особистості в цілому та гармонійних міжособистісних відносин зокрема, емоційні процеси мають пробуджувати і повсякчас підживлювати «життя серця», тобто одухотворювати особистість, розкривати потенціал її емоційної сфери, що забезпечить адекватне ставлення до усього що відбувається в об'єктивній дійсності. Лише маючи розвинений багатий емоційний світ, людина спроможна зрозуміти емоційний стан іншого, уявити себе на його місці, не дати негативним емоціям затьмарити розум, а також стримати злість, гнів чи проявити, ніжність, співчуття турботу відповідно до тієї чи іншої ситуації.

До *емоцій*, що безпосередньо сприятимуть формуванню гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців ми відносимо наступні (за В. Додоновим):

– *альтруїстичні*: виникають на основі потреби в підтримці, допомозі, піклуванні про когось, жага приносити людям радість, співпереживанні радості й успіхів суб'єкта міжособистісних відносин, відчуття занепокоєння його долею;

– *комунікативні*: детерміновані потребою особистості у спілкуванні, бажанням висловлювати власні думки, ідеї, переживання, а також, дізнаватися те саме від суб'єкта спілкування, відчуття задоволення від спілкування;

– *глоричні*: виникають за потреби відчуття самоповаги і здорової слави, гордості, пошани, задоволення собою, власними успіхами та прагнення отримати визнання від оточуючих;

– *практичні*: провоковані рішучістю отримати бажаний результат, захопленістю, отриманням задоволення та відчуття приємної втоми від виконання певної роботи, здобутими досягненнями та успішністю діяльності особистості в цілому;

– *романтичні*: породжені прагненням особистості до незвіданого, незвичайного, таємничого, очікуванням чогось світлого, приємного, доброго;

– *гностичні*: пов'язані з потребою в отриманні нової інформації, прагненням зрозуміти те, що відбувається, радістю знаходження істини, пізнавальною гармонією, яка виявляється в тому, щоб у чомусь новому відшукати знайоме та зрозуміле;

– *естетичні*: виникають внаслідок сприйняття та насолоди прекрасним, витонченим, зворушливим, ліричним, драматичним, гармонійним, граціозним;

– *гедоністичні*: детерміновані потребою у вітальному та душевному комфорті, ейфорії, приємними тілесними відчуттями, відчуттям безтурботності, блаженства та насолоди.

Досліджуючи афективний компонент міжособистісних відносин, науковці вказують на особливу роль *почуттів*. Дану тезу підтверджує теза К. Ушинського: «ніщо – ні слова, ні думки, ні, навіть, вчинки наші не виражають так ясно і правдиво нас самих і ставлення до навколишнього світу, як власні почуття; у них відчутний характер не окремої думки, рішення, а зміст душі нашої, її настрою». І залежно від змісту, характеру та зовнішнього прояву почуттів, вони можуть сприяти утвердженню як гармонії, так і дисгармонії у життєдіяльності людини, зокрема у міжособистісних відносинах.

На наше переконання, установлення, підтримка та розвиток гармонійних міжособистісних відносин уможлиблюється за відповідного рівня розвитку почуттів особистості. І в цьому плані особливої уваги заслуговують розвинені *вищі почуття людини*, що здатні пробуджувати людяне в людині, наповнювати її світ різноманітними фарбами та збагачувати внутрішній світ, виражають суб'єктивне ставлення індивіда до об'єктивної дійсності, себе й інших людей; відображають моральну позицію особистості, сприяють засвоєнню нею моральних норм поведінки, формуванню морально-етичних поглядів і переконань, що в цілому забезпечує розуміння глибинної сутності як самого себе, так і суб'єкта взаємодії і стає поживним ґрунтом для високодуховних, високоморальних та високогуманних учинків і дій особистості.

На основі аналізу наукових праць І. Беха, Дж. Древера, Г. Кудінової, Н. Мирончук, М. Савчин, В. Семиченка, С. Сисоєвої, П. Якобсона установлено, що залежно від предметної сфери, яка детермінує виникнення вищих почуттів, до них відносять наступні:

1. *Інтелектуальні почуття*, що пов'язані з пізнавальною діяльністю людини і визначають її ставлення як до об'єкту пізнання, так і до самого процесу пізнання. Завдяки виникненню таких почуттів особистість розвивається інтелектуально: виявляє інтерес до оволодіння інформацією і більш якісно засвоює її, здатна утверджуватися у соціальному плані, досягати успіху, засвоювати культурні суспільні норми життя, що безумовно впливає на ефективність формування гармонійних міжособистісних відносин.

2. *Моральні почуття*: відображають духовний розвиток особистості, що зовні проявляється у стійкому позитивному ставленні до тієї чи іншої події, інших людей та самої себе. Вони формуються у процесі життєдіяльності людини і є вагомим фактором її суб'єктивної оцінки дій, учинків, поведінки, діяльності, що значною мірою впливає на регулювання міжособистісних відносин особистості.

3. *Естетичні почуття*: рефлексивні переживання особистості, що виникають на основі споглядання прекрасного в об'єктивній дійсності. Глибоке переживання прекрасного зворушує, зачаровує, забезпечує духовну насолоду людини, відкриває нові грані розвитку особистості у напрямі краси, витонченості, гармонії. Високорозвинене осмислене естетичне почуття спонукає особистість до переосмислення власного життя, сприяє утвердженню краси учинків і дій у міжособистісних відносинах, таким чином, уможливорюючи формування гармонійних міжособистісних відносин.

4. *Гуманні почуття*: виражають усвідомлене ставлення особистості до іншої людини як найвищої цінності, визначають її вчинки, дії, поведінку та діяльність у різноманітних ситуаціях міжособистісної взаємодії. У міжособистісних відносинах гуманні почуття проявляються у повазі, доброзичливості, чуйності, співчутті, непримиренності з жорстокістю та грубістю тощо.

Як справедливо зауважує В. Сухомлинський, «там, де відсутня емоційна чуйність, тонкощі сприйняття навколишнього середовища, виростають бездушні, безсердечні люди». Дана теза вказує на те, що у гармонійних міжособистісних відносинах є важливою здатність особистості адекватно сприйняти, зрозуміти та проникнути в емоційний стан суб'єкта взаємодії. Із цих міркувань, вагому роль у формуванні досліджуваного явища відіграє *здатність особистості до емпатії*, яка є різновидом соціальних, моральних емоцій. А. Битько, Л. Бутузова, Т. Гаврилова, К. Кінан, І. Лебедева особливою силою наголошують на тому, що емпатія сприяє розвитку міжособистісних відносин, які можна справедливо назвати гармонійними.

Під емпатією розуміють здатність людини зрозуміти, проникнутися емоційним станом іншого та відгукнутися на нього, проявити співпереживання, підтримку, співчуття. При цьому К. Роджерс підкреслює, що це спроможність особистості точно сприймати внутрішній світ суб'єкта взаємодії, ідентично відтворювати його емоційні та змістові відтінки. Як складова гармонійних міжособистісних відносин емпатія проявляється у здатності особистості глибоко зрозуміти емоційний внутрішній світ іншого та відчуті такі ж емоції та почуття, готовності перейняти стан суб'єкта міжособистісної взаємодії та адаптувати своє сприйняття, вияви співпереживання, занепокоєння, співчутті, що сприяє благу та утвердженню людської цінності.

Емоції та почуття, які переживає особистість у процесі діяльності, пізнання об'єктивної дійсності, інших людей, стають головними детермінантами *суб'єктивного ставлення індивіда до себе і всього, що його оточує, і, що з ним відбувається*.

Поділяючи думку І. Беха, переконані, що всесильне сприяння позитивно-емоційному ставленню майбутніх фахівців один до одного забезпечить прагнення і здатність індивідів почути та зрозуміти іншого, здатність молодих людей співпереживати радості й горю іншого, прийти йому на допомогу. Відтак позитивно-емоційне ставлення один до одного має «оббезброїти негативні наміри, деморалізувати їх, поставити її у такі моральні умови, за яких втрачають підставу і мотиви її негативного ставлення. Наслідком цього стає детермінація поведінки інших людей, зміна моральних умов їхньої поведінки на основі активного ставлення до них».

Позитивно-емоційне ставлення особистості як до себе, так і інших базується на *спроможності людини адекватно оцінити суб'єкта взаємодії та самого себе*. Як відомо, оцінювання здійснюється на двох рівнях: чуттєвому та раціональному. При цьому, усе, що відбувається у житті, індивід оцінює спочатку емоційно, а лише потім раціонально. Оцінювання на чуттєвому рівні – це власне первинне враження людини, що здійснюється через емоційні переживання, наявну систему ціннісних особистісних орієнтацій і життєвого досвіду особистості. За часту, чуттєве оцінювання здійснюється у стані афекту і може виявитися хибним. Відтак, чуттєва оцінка на раціональному рівні значно поглиблюється, конкретизується та набуває істинності шляхом розширення і поглиблення знань, усебічного аналізу об'єкта чи суб'єкта, що оцінюється. Саме, раціональне оцінювання забезпечує істинне ставлення особистості до себе, інших людей, ситуації міжособистісної взаємодії чи світу в цілому.

Отже, адекватна самооцінка та оцінка суб'єкта міжособистісної взаємодії, яка базується на раціональному рівні, забезпечує емоційно-позитивне ставлення людини до себе, іншого, діяльності, спілкування, тим самим, сприяючи формуванню гармонійних міжособистісних відносин.

Цілком очевидно, що задля досягнення гармонії у міжособистісних відносинах мають переважати позитивно заряджені емоції, почуття, ставлення один до одного суб'єктів міжособистісної взаємодії. Однак, це не виключає можливого прояву негативних емоцій і почуттів у процесі міжособистісної взаємодії, їх необ'єктивності та неадекватності конкретній ситуації, адже як відомо, висока емоційність закладена у людині від природи, і водночас, від природи в людині не закладено «спеціальної кнопки», яка б дозволяла

відключати небажані емоції. І у цьому є певний сенс. Адже саме різнобарвність людських емоцій та почуттів наповнює кожен мить життя сенсом, робить його справжнім, «живим».

На основі вищезазначеного справедливо стверджувати, що одним зі значимих аспектів є *високорозвинені вольові якості особистості*, які уможлиблюють свідому й цілеспрямовану саморегуляцію власних емоційних станів, і, відповідно, учинків, діяльності й поведінки. Відтак, провідним завданням перед педагогом постає розкрити вольовий потенціал майбутніх фахівців, сприяти формуванню вольових якостей (таких як, терплячість, витримка, самовладання, самоконтроль, цілеспрямованість, організованість, дисциплінованість, наполегливість, рішучість, підприємливість тощо), вияву вольових зусиль (пов'язаних з постановкою мети, початком самостійних дій, послабленням чи посиленням прояву емоційних реакцій тощо), виробленню навичок здійснювати емоційну саморегуляцію, що забезпечить усвідомлене здійснення вчинків, дій особистості завдяки «праці душі», а не піддаючись стихійним необґрунтованим почуттям.

Особливого значення у структурі гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічних спеціальностей набуває здатність особистості до *емоційно-вольової саморегуляції*, що забезпечить об'єктивний, адекватний і відповідний прояв емоційних реакцій ситуаціям міжособистісної взаємодії; формування стабільності вираження емоцій та їх стійкості й особистісних якостей, таких як емпатія, співпереживання, розуміння, турбота, піклування тощо; здатність молодшої людини зберігати оптимальний емоційний тон в умовах напруженості діяльності, підтримувати високопродуктивний рівень психічної діяльності та активності; готовність своєчасно попереджати конфліктні ситуації, а при виникненні – конструктивно їх вирішувати.

Розкриваючи взаємозв'язок емоційної та вольової сфер особистості В. Калін та О. Огородніков наголошують на тому, що емоції забезпечують загальну мобілізацію всіх систем організму, а воля – виборчу мобілізацію психофізичних можливостей людини. При цьому, дослідники зазначають, що дане питання можна розглядати у двох напрямках: участь емоційних процесів у вольовій регуляції особистості чи участь вольових процесів в емоційній регуляції. Однак, ми переконані, що саморегуляція емоційних станів, діяльності та поведінки особистості буде успішною за умови функціонування емоційної та вольової сфер як цілісного синергетичного механізму.

Лекційне заняття № 7. Теоретично-практичні основи формування інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.

Апріорі зрозуміло, що мотиваційні прояви, засвоєний фонд різнопланових знань, емоційні реакції проявляються у вчинках, діях і поведінці особистості у ситуаціях міжособистісної взаємодії. При цьому, учинки, дії, поведінка є відображенням умінь людини застосовувати набуті знання, власні мотиваційні ресурси, виявляти емоції та регулювати свої емоційні стани. Тож, взаємозалежність мотиваційного, когнітивного та афективного компонентів є беззаперечною, адже їх поєднання визначає загальну атмосферу міжособистісної взаємодії в цілому.

Із цих міркувань, наступним структурним компонентом гармонійних міжособистісних відносин майбутніх педагогів ми визначаємо *інтераційний*. При цьому, на основі аналізу наукових та довідкових джерел, інтерацію (з англ. «inter» – поміж-, серед-, взаємо- і «act» – діяти) ми трактуємо як безпосередню міжособистісну взаємодію.

Об'єктивність виділення інтераційного компонента у структурі гармонійних міжособистісних відносин здобувачів вищої освіти підтверджується наступними положеннями:

1. Конструкти «міжособистісна взаємодія» (інтерація) та «гармонійні міжособистісні відносини» є взаємозалежними: зародження, підтримка та розвиток гармонійних міжособистісних відносин відбувається в процесі міжособистісної взаємодії; характер інтерації впливає на якість сформованості гармонійних міжособистісних відносин.

2. У контексті здійснення виховних впливів спрямованих на вивіщення міжособистісних відносин майбутніх фахівців до їх гармонійного стану ми поділяємо погляди сучасних науковців-педагогів Г. Васяновича, М. Євтуха, Т. Черкашиної, які, досліджуючи міжособистісні відносини, схиляються до виокремлення інтеракційного компонента. Відповідно до поглядів авторів інтеракційний компонент міжособистісних відносин включає конкретні відкриті чи завуальовані вчинки, дії, поведінкові реакції суб'єктів міжособистісної взаємодії стосовно одне одного; забезпечує функціонування механізму регуляції процесі спілкування та діяльності, вчинків, дій, поведінки особистості.

3. Інтеракційний компонент становить видиму частину конструкту «гармонійні міжособистісні відносини», тобто виступає їх об'єктивною стороною, є реальним проявом мотиваційного, когнітивного та афективного компонентів у діях, вчинках та поведінці майбутніх фахівців у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

4. Специфіка професійної діяльності майбутніх педагогів зумовлює необхідність сформованості відповідних умінь та навичок у молоді взаємодіяти з різними категоріями людьми, що безпосередньо з нею пов'язані (здобувачами початкової освіти, їх батьками, колегами, адміністрацією й іншими). Тож, виховання особистостей-майбутніх педагогів у процесі інтеракції являється тією рушійною силою, яка здатна забезпечити вироблення умінь і навичок гармонійної міжособистісної взаємодії, зміцнення духовного, морально-етичного, культурного ядра молодих людей задля встановлення, підтримки та розвитку ними гармонійних міжособистісних відносин як у професійній діяльності, так і у інших сферах їх життєдіяльності.

На основі узагальнення вищезазначених положень та аналізу наукової літератури з проблеми дослідження інтеракційний компонент правомірно займає особливе місце у структурі гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців. Він передбачає виконання спільної діяльності на засадах співробітництва й ефективне спілкування молодих людей у процесі чого формуються уміння та навички встановлювати, підтримувати та розвивати гармонійні міжособистісні відносини. Даний компонент об'єктивно проявляється у найлюдяніших, найморальніших, найдуховніших якостях особистості, а також, вчинках і діях майбутніх фахівців у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії, які підпорядковуються законам Істини, Добра, Краси та інтегруються у гідну, впевнену, безконфліктну поведінку особистостей в цілому.

Як уже було зазначено, основними складовими інтеракції є спільна діяльність, в ході якої відбувається обмін фізичними діями, матеріальними цінностями, предметами тощо (зовнішній, тілесний контакт), і спілкування, в процесі якого відбувається обмін духовними цінностями, поглядами, досвідом, інформацією (внутрішній, духовний контакт). У контексті гармонійних міжособистісних відносин майбутніх педагогів суттєве значення з відіграє *організація спільної діяльності на основі співробітництва* та здатність особистості до *ефективного спілкування* у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії.

За Н. Черноус, співробітництво здобувачів вищої освіти – спільна діяльність, взаємодія суб'єктів освітнього процесу спрямована на досягнення певної дидактичної мети, що передбачає розвиток творчості особистості майбутнього фахівця в даному процесі. Ураховуючи погляди авторки, до провідних характеристик, що розкривають значимість організації навчального співробітництва задля формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх педагогів ми відносимо: комфортна психологічна атмосфера; спільна творча діяльність колективу; інтеграція учасників задля досягнення поставленої мети; розподіл ролей між учасниками, де кожен несе як індивідуальну, так і групову відповідальність; важливість суджень кожного; знаходження консенсусу спільними зусиллями; здійснення самоаналізу та самооцінки діяльності; формування навичок міжособистісної взаємодії, діалогічна взаємодія на гуманістичних, демократичних засадах.

Спілкування як невід'ємна складова гармонійних міжособистісних відносин виконує низку рольових функцій. Узагальнюючи наукові положення Ю. Бохонкова, В. Кручека, М. Роганової, можемо виділити наступні: обмін інформацією, думками, ідеями; обмін

знаннями, досвідом, уміннями та навичками, духовними надбаннями; розширення інформації про суб'єкта спілкування; уточнення відомостей про себе; спосіб самовираження людського «Я»; обмін цілями, інтересами, захопленнями, потребами, емоціями. При цьому, успішна практична реалізація зазначених функцій передбачає здатність особистості до ефективного спілкування, що підтверджує вислів британського енциклопедиста та політика Дж. Леббока: «Для успіху в житті вміння спілкуватися з людьми набагато важливіше за наявність таланту».

Під ефективним спілкуванням у сучасній науковій літературі розуміють процес обміну повідомленнями, де суб'єкти орієнтовані на взаєморозуміння, тобто інформація учасниками процесу спілкування сприймається у її первісному вигляді. Основними характеристиками ефективного спілкування є: вміння висловити власну думку так, щоб бути почутим; володіння мовою жестів емоційність; намагання зрозуміти співрозмовника; прийняття індивідуальної особистості іншого; прояв поваги, зацікавленості, чуйності; можливість саморозкриття, самовираження та інші.

У ході наукових пошуків, корисним став досвід Т. Воронцової та В. Пономаренко, які умовно виокремлюють п'ять базових кроків ефективного спілкування «STEPS»:

1. *S (space)* – простір: означає, що кожна людина має свій особистий простір, в якому вона відчувається комфортно при взаємодії з іншими і у ході спілкування важливо намагатися не порушувати дозволених межі.

2. *T (take turns)* – говорити по черзі: розкриває суть феномену «спілкування» як рівноправного комунікативного акту, де кожен суб'єкт має право та можливість висловитися, бути почутим, зрозумілим. Даний принцип має дуальне значення: з одного боку реалізується у вмінні говорити, а з іншого – у вмінні слухати, бо коли один говорить, інший – слухає.

3. *E (eye contact)* – зоровий контакт: по-перше, установлення зорового контакту, свідчить про зацікавленість, уважність, важливість суб'єктів спілкування один для одного; по-друге, так людина виявляє повагу до співрозмовника і по-третє, має змогу спостерігати за мімікою, жестами, емоційними реакціями суб'єкта спілкування, що сприяє обміну інформацією на більш глибокому рівні – духовно-енергетичному, тобто відбувається установлення духовного контакту.

4. *P (polite)* – ввічливість: приязне, відкрите спілкування, що базується на прояві довіри, толерантності, взаємоповаги, взаємопідтримки, емпатійності тощо.

5. *S (stay on topic)* – залишатися в темі: передбачає, що у ході спілкування є неприйнятним раптове переключення на тему, яка більш цікава тому, хто перебиває; слід вислухати співрозмовника, підтримувати розмову, задавати запитання чи обговорювати певні аспекти, висловлювати власну думку з приводу сказаного доти, доки триває обговорення.

Об'єктивно судити про гармонійність міжособистісних відносин можна з *учинків, дій і поведінки* особистості в цілому у конкретних ситуаціях міжособистісної взаємодії. Звернення до словника української мови з метою з'ясування семантики понять «вчинок», «дія», «поведінка» дає змогу трактувати означені феномени наступним чином: «учинок» – окрема дія людини; те, що здійснене, учинене нею; «дія» – здійснення чого-небудь; (*тільки множ.*) сукупність вчинків людини; «поведінка» – сукупність дій і вчинків людини; спосіб життя; якісь дії, вчинки взагалі. Як бачимо, конструкт «учинок» є більш вузьким (конкретним, одиничним) поняттям, «дії» – займає проміжне положення, а «поведінка» – більш широким (узагальненим, інтегративним).

Розглядаючи поведінку особистості як сукупність її певних дій і вчинків у контексті дослідження, вважаємо, що для гармонійні міжособистісні відносини характерний прояв вихованості, духовності, людяності, безкорисливості, відповідальності та культури особистості загалом у її вчинках і діях у реальних умовах міжособистісної взаємодії з іншими.

Цікавою, з нашого погляду, є думка І. Беґа, який зазначає, що головним мірилом моральності людини у її відносинах з іншими людьми є *безкорисливий учинок*. Під такими вчинками науковець розуміє такі, що є обопільно корисними й орієнтують особистість

на доброзичливе ставлення, щиросердність, взаємодопомогу, благо інших людей, тим самим, забезпечуючи благополуччя кожного із суб'єктів міжособистісної взаємодії.

Поділяючи погляди Е. Солтера про те, що базовими і вкрай необхідними навичкою у площині міжособистісних відносин є відкрите вираження почуттів і бажань, вміння слухати й розуміти суб'єкта міжособистісної взаємодії, впевнено висловлювати власну думку і прислухатися до думки іншого, діяти безконфліктно, вагомому значення надаємо *асертивній поведінці особистості* як складової гармонійних міжособистісних відносин.

Поняття «асертивність», «асертивна поведінка» відносно нові у науковій літературі і походять з англійської, де *assertion* – ствердження, заява), *assert* – стверджувати, заявляти, доводити, відстоювати свої права, *assertive* – догматичний, наполегливий, напористий, самовпевнений. Таку поведінку ще називають гідною, впевненою, дипломатичною, «на рівних».

Дослідження асертивної стратегії поведінки з'являються в середині ХХ століття у психологічному тезаурусі, де її характеризують як найбільш оптимальний та конструктивний спосіб міжособистісної взаємодії, що заперечує будь-які прояви агресивності, пасивності, маніпуляцій у вчинках та діях людини. У спеціальній довідковій літературі фіксуємо, що термін «асертивність» трактується «як вміння людини впевнено і гідно поводитись, наполегливо відстоювати свої права чи точку зору, не зневажаючи прав інших». При цьому, О. Біда, Л. Журавльова та В. Лучків особливою силою наголошують, що асертивність являється інтегративною якістю особистості, яка уможливує швидко адаптацію людини до нових, нестандартних умов, забезпечує гнучкість індивіда у діях, вчинках та поведінці в цілому, тим самим, сприяючи налагодженню міжособистісних відносин у різних сферах життєдіяльності. Останнє цілком підтверджує, що асертивна поведінка є невід'ємною складовою гармонійних міжособистісних відносин молодих людей.

На основі узагальнення теоретичних положень Д. Майерса, В. Хохлової, Л. Феєрбаха, Т. Воронцової, В. Пономаренко, Н. Ражини, М. Джеймса, провідними характеристиками асертивної поведінки є чітке формулювання власних суджень, поглядів, переконань; здатність сказати «ні», проявити наполегливість, однак не вдаючись до агресії; здатність особистості до компромісу; впевненість в собі не як прояв високомірності, а як показник ціннісного ставлення до себе та інших; здатність відстоювати «себе», не порушуючи особистий простір і права інших; самоповага і повага до інших; відкритість, відвертість почуттів; позитивно-емоційне ставлення до суб'єкта взаємодії, енергійність; моральність як особистісне утворення індивіда та її прояв у думках, вчинках, діях людини по відношенню до себе та іншого.

Особливо ціннісною для нашого дослідження є теорія І. Козич, про те, що асертивна поведінка є новоутворенням конфліктологічної компетентності педагогів. Відповідно до поглядів дослідниці вона проявляється у здатності особистості мінімізувати конфлікт чи конфліктну ситуацію конструктивним шляхом, завдяки застосуванню найбільш адекватних поведінкових стратегій до конкретних умов. Водночас асертивна поведінка особистості покликана нівелювати виникнення конфліктів, однак, не передбачає повне виключення ситуацій напруження чи конфліктних ситуацій із життя людини. Адже, як доречно зауважує Ф. Енгельс, взаємодія людських істот завжди тою чи іншою мірою містить свідому колізію та підсвідому боротьбу. Із цих міркувань, асертивна поведінка забезпечить впевнене, гідне поведіння особистості у конфліктних ситуаціях та співробітництво (стиль поведінки у конфлікті) зі суб'єктом міжособистісної взаємодії задля пошуку взаємовигідних умов і конструктивних шляхів вирішення протиріччя за мінімальний час.

Отже, інтеракційний компонент гармонійних міжособистісних відносин майбутніх педагогів відображає діяльнісну природу людини та включає здатність особистості до співробітництва; навички ефективного спілкування; безкорисливі, моральні, гуманні дії; асертивну поведінку особистості у реальних ситуаціях міжособистісної взаємодії; стратегію поведінки особистості у конфліктних ситуаціях, що базується на здатності до співробітництва; активність індивідів у встановленні гармонійних міжособистісних відносин.

6. Практикум

Практично-семінарське заняття № 1. Аналіз нормативних документів, що висвітлюють положення гармонійного співіснування у соціальному світі та формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців

Зміст практично-семінарського заняття:

1. Інтерактивний метод «Займи позицію»

Проблемне запитання: Чи є проблема гармонійних міжособистісних відносин у сучасному світі суспільно значущою?

Просигналізувати картками:

Червона картка – ні;

Жовта картка – не можу визначитися;

Зелена карта – так.

Після цього охочі обґрунтовують обрану ними позицію.

2. Метод «Шість капелюхів Едварда де Боно»

Тема для обговорення: Гармонійні міжособистісні відносини як соціальна проблема.

Здобувачі освіти об'єднуються у групи і отримують капелюхи. Капелюх певного кольору передбачає включення відповідного режиму мислення, якому має слідувати учень чи команда в момент аргументації своєї позиції у процесі дискусійної гри:

Білий – фокусування уваги на інформації (аналіз відомих фактів та цифр, а також оцінка того, яких відомостей не вистачає та з яких джерел їх можна отримати).

Жовтий – дослідження можливих успіхів, пошук переваг та оптимістичний прогноз події/ідеї/ситуації, яка розглядається.

Чорний – оцінка ситуації з точки зору наявності недоліків, ризиків та загроз її розвитку.

Червоний – увага до емоцій, відчуттів та інтуїції. Не вдаючись у подробиці та міркування, на цьому етапі висловлюються всі інтуїтивні здогадки.

Зелений – пошук альтернатив, генерація ідей, модифікація вже наявних напрацювань.

Синій – управління процесом дискусії, підбиття підсумків і обговорення користі та ефективності методу в конкретних умовах.

3. Робота в парах. Аналіз нормативних документів.

Проаналізувати один із нормативних документів у контексті проблеми гармонійних міжособистісних відносин за встановленою формою, поданою у таблиці 1.

Таблиця 1

Аналіз нормативних документів у контексті проблеми гармонійних міжособистісних відносин

Режим електронного доступу	<i>Вказати посилання</i>
Рівень документу	<i>Вказати: Міжнародний, загальнодержавний, регіональний чи локальний</i>
Рік прийняття	<i>Вказати дату і рік прийняття, номер документу, ким затверджено</i>
Актуальність документу	<i>Коротко охарактеризувати проблеми на розв'язання яких спрямований даний документ</i>
Мета документу	<i>Вказати мету</i>
Загальна структура документу	<i>Вказати розділи, які включає</i>
Зміст документу у контексті проблематики	<i>Записати провідні положення Документу, що висвітлюють унікальні базові положення, що висвітлюють проблему гармонійних міжособистісних відносин</i>
Висновки	<i>Навести узагальнені результати проведеного аналізу</i>

Пропоновані документи для аналізу:

- Загальна декларація прав людини;
- Декларації принципів толерантності;
- Європейська Конвенція про захист прав людини та основних свобод;
- Конституція України;
- Конвенція про права дитини;
- Закон України «Про освіту»;
- Закон України «Про вищу освіту».

4. Робота в групах. Положення локальних нормативних документів, у яких відображено аспекти проблеми гармонійних міжособистісних відносин

Ознайомтеся зі змістом пропонованих локальних документів (табл. 2), виділіть ті положення, що безпосередньо стосуються проблематики та підготуйте розповідь відповідно до заданої квоти.

Таблиця 2

Аналіз локальних нормативних документів у контексті проблеми гармонійних міжособистісних відносин

№ з/п	Нормативний документ	Квота – умовний персонаж
1.	Статут Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради»	Розповісти суть цього документа першокурснику
2.	Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та її структурних підрозділах	Пояснити суть цього документа 70-річній бабусі
3.	Кодекс безпечного освітнього середовища Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради	Пояснити суть цього документа 7-річній дитині
4.	Інструкція щодо врегулювання конфліктних ситуацій в освітньому процесі	Розповісти суть цього документа від імені поліцейського
5.	Концепція виховної роботи академії	Розповісти суть цього документа для тінейджера на вулиці
6.	Положення про організацію виховної роботи в академії	Пояснити суть цього документа від імені проректора з виховної роботи
7.	Освітня професійна програма	Пояснити суть цього документа батькам

5. Творче завдання «Кодекс гармонійних міжособистісних відносин»

Здобувачі вищої освіти об'єднуються у групи.

Завдання: Уявіть, що ви робоча група загальнодержавного рівня з питань налагодження міжособистісних відносин у суспільстві. Підготуйте творчий проєкт «Кодекс гармонійних міжособистісних відносин» за наступною структурою:

1. Емблема – ілюстрація, яка відображає проблему гармонійних міжособистісних відносин у суспільстві.

2. Речення-заклик або девіз – лаконічно сформулюйте мотиватор-пропаганду гармонійних міжособистісних відносин для суспільства.

3. Преамбула – зазначте актуальність проблеми, мету та завдання Кодексу, його основні положення розробленого кодексу.

4. Правила і норми гармонійної міжособистісної взаємодії в суспільстві (6-10 шт.) – сформулюйте правила, яких має дотримуватися громада задля налагодження міжособистісних відносин.

Практично-семінарське заняття № 2. Суть гармонійних міжособистісних відносин

Зміст практично-семінарського заняття:

1. Робота в четвірках. Спільні та відмінні ознаки понять «відносини», «взаємини», «стосунки».

Проаналізуйте дефініції зазначених понять і заповніть таблицю 3.

Таблиця 3

Спільні та відмінні ознаки понять «відносини», «взаємини», «стосунки»

Досліджуване поняття	Спільне	Відмінне
«відносини»		
«взаємини»		
«стосунки»		
Загальний висновок		

2. Робота в парах. Заповнення схеми «Установлення міжособистісних відносин»
Заповніть схему на рис. 1.

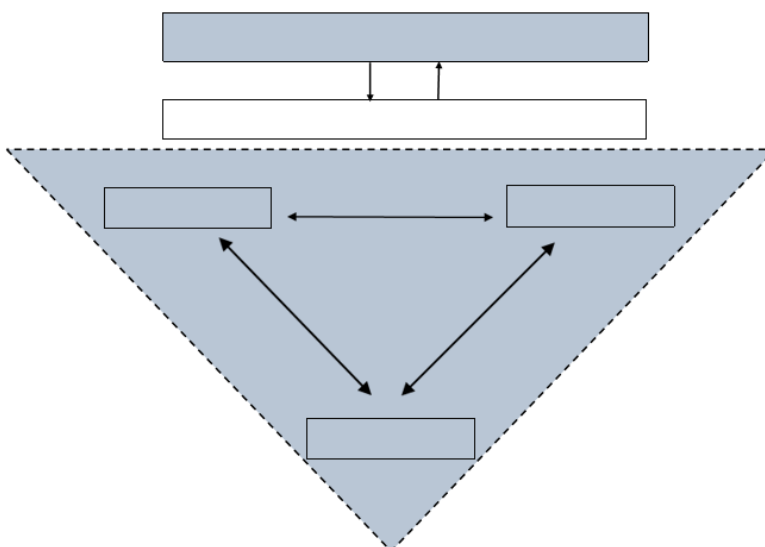

Рис. 1. Схема встановлення міжособистісних відносин

3. Контент-аналіз феномена «гармонія» у контексті проблеми.

Проаналізуйте суть поняття «гармонія у довідковій та науковій літературі».

Результати представте у вигляді таблиці.

Таблиця 4

Контент-аналіз феномена «гармонія»

№ з/п	Ознака	Джерело	Джерело	Джерело	Джерело	Джерело	Джерело	Джерело	Джерело

4. Сформулюйте визначення, замінивши виділені курсивом слова на доцільні за змістом для даного поняття словами:

Гармонійні міжособистісні відносини – це відносини, які передбачають *одноразову* комфортну взаємодію між *живими істотами*, викликають *негативні* почуття, характеризуються стабільністю й реалізуються, забезпечуючи *несприятливі* умови для особистісного розвитку учасників таких відносин.

5. Творче завдання «Коллективна розповідь про гармонійні міжособистісні відносини»

Учасники об'єднуються у великі групи. Кожній групі видається аркуш паперу формату А4. Угорі аркуша пишеться тема «Гармонійні міжособистісні відносини».

Завдання: Кожен учасник групи за годинниковою стрілкою, пише одне-два речення відповідно до заданої теми і загинає аркуш, щоб не було видно написаного, і передає аркуш наступному.

Практично-семінарське заняття № 3. Зміст гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців. Формування мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин

Зміст практично-семінарського заняття:

1. Складання сенкану «гармонійні міжособистісні відносини»

Складіть вірш-сенкан за алгоритмом:

1. Іменник (тема).
2. Два прикметники (яке воно?)
3. Три дієслова (що воно робить?)
4. Речення-висновок з чотирьох слів.
5. Іменник-синонім до теми, або ж слово асоціація до теми.

2. Метод «Синтез думок»

Учасники об'єднуються у три групи, кожна з яких отримує аркуш із одним із запитань. Групи пишуть відповідь, після чого міняються аркушами і доповнюють відповідь іншої групи.

Завдання: Запишіть змістові складові гармонійних міжособистісних відносин.

3. Робота в парах. Створення хмари слів «мотиваційний компонент гармонійних міжособистісних відносин».

Обрати шаблон для створення хмари слів, продумати, які змістові складові включає мотиваційний компонент гармонійних міжособистісних відносин та відобразити зміст мотиваційного компоненту у вигляді хмари слів.

4. Метод «Два-чотири-усі разом». Метод екстраполяції.

Учасники спочатку об'єднуються в пари й обговорюють поставлене запитання, потім у четвірки. Після проходження даних етапів відбувається обговорення в загальному колі.

Завдання: Уявіть, що ви завершили навчання в закладі вищої освіти, стали висококваліфікованими фахівцями, маєте власну сім'ю. Поміркуйте над запитанням: «Як ви поясните своїм дітям школярам, якою має бути толерантна людина?»

5. Творче завдання «Мотиваційні відео»

Користуючись ресурсами Інтернет-мережі дібрати три мотиваційних відео для учнів, які б відображали проблему міжособистісних відносин і вказати:

- назву відео;
- посилання на ресурс;
- проблему, що відображається у даному відео.

Практично-семінарське заняття № 4. Формування когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин

Зміст практично-семінарського заняття:

1. Прийом «Незавершені речення». Уявлення про гармонійні міжособистісні відносини. Прочитайте початок речення (табл. 5) та запишіть у графі «Пропоноване продовження речення» ваші думки.

Таблиця 5

Уявлення про гармонійні міжособистісні відносини

№ з/п	Початок речення	Пропоноване продовження речення
1.	Я вважаю, що міжособистісні відносини – це ...	
2.	Гармонія, на моє переконання, – це ...	
3.	Під гармонійними міжособистісними відносинами я розумію...	
4.	Зміст гармонійних міжособистісних відносин я уявляю наступним чином...	
5.	Гармонійні міжособистісні відносини встановлюються шляхом...	
6.	Прагнути до встановлення гармонійних міжособистісних відносин необхідно для...	
7.	Людам, які здатні гармонійно взаємодіяти у соціумі мають бути притаманні такі особистісні якості та риси, як...	
8.	На мій погляд, перешкодами на шляху до встановлення гармонійних міжособистісних відносин є...	
9.	Дізнатися про гармонійні міжособистісні відносини можна ...	
10.	Я вважаю, що проблема гармонійних міжособистісних відносин у моїй професійній сфері є ... (актуальною/ неактуальною)	

2. Робота в парах. Метод «Кошик думок»

На окремих аркушах запишіть змістові складові когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин та складіть їх у кошик.

3. Прийом «Шість відповідей». Шляхи формування гармонійних міжособистісних відносин

Запишіть по 6 відповідей на кожне із запропонованих запитань (табл. 6).

Таблиця 6

Шляхи формування гармонійних міжособистісних відносин

№ з/п	Які Вам відомі джерела отримання інформації про гармонійні міжособистісні відносини?	№ з/п	Яка діяльність ЗВО сприяє оволодінню теоретичними відомостями у контексті проблематики?	№ з/п	Які види діяльності в освітньому процесі ЗВО сприяє формуванню гармонійних міжособистісних відносин?

4. Творче завдання «Термінологічний словник»

Укласти термінологічний словничок за змістом спецкурсу. Поняття мають бути відсортовані в алфавітному порядку. До кожного поняття вказати дефініцію і посилання на літературне джерело.

Практично-семінарське заняття № 5. Формування афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин

Зміст практично-семінарського заняття:

1. Метод «Ковдра думок»

На аркушах трьох кольорів запишіть змістові складові афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин та прикріпіть на фліп-чарт.

2. Метод «Case-study». Розігрування ситуації за ролями

Здобувачі освіти об'єднуються у трійки.

Завдання: Ознайомтеся зі зміст історії «Батько з донькою»: *«Батько з донькою прогулювалися сквером. Дівчинка захотіла покататися з гірки, але діти, що каталися, не пропускали її. Тато сказав: «Я не хочу, щоб ти билася чи промовчала, але ти мушиш з'їхати з цієї гірки».*

Обговоріть: *«Як у даній ситуації слід учинити?»*

Підготуйте розігрування даної ситуації за ролями із її логічним завершенням.

3. Робота в групах. Storytelling

Користуючись мережею Інтернет, знайдіть притчу, яка б відображала проблему міжособистісних відносин. Оберіть серед учасників групи мовця та підготуйте його до захоплюючої розповіді обраної вами притчі з метою впливу на емоційну, мотиваційну, когнітивну сфери слухачів.

4. Творче завдання «5 цікавих фактів»

Учасники об'єднуються у групи.

Користуючись мережею Інтернет, знайти 5 цікавих фактів про емоційно-чуттєву та вольову сфери особистості та прорекламувати їх.

Практично-семінарське заняття № 6. Формування інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин

Зміст практично-семінарського заняття:

1. Робота в парах. Метод «Кластер»

Запишіть змістові складові інтеракційного компоненту гармонійних міжособистісних відносин у вигляді сонця, де в центрі проблема, а від неї відходять «промені» – змістові характеристики.

2. Метод «Інсерт»

Ознайомтеся з переліком складових інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин і позначте знаком: «+», якщо розумієте її сутність, можете пояснити; знаком «-» – не можете пояснити суть, знаком «?» – якщо вам необхідні уточнення.

Перелік складових інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин: *співробітництво, ефективне спілкування, асертивна поведінка, безкорисливі вчинки, загальнолюдські якості, толерантність, конструктивне розв'язання конфліктів.*

3. Метод модерації

Учасники об'єднуються у п'ятірки. Результати обговорення майбутні фахівці мають подати у вигляді карти інтелекту.

Завдання: Прочитайте ситуацію: «Аліса, здобувачка освіти 3 курсу, не з'являється на заняттях протягом 2 днів, при цьому нікого не попередила».

Дайте відповідь на запитання:

1. Визначіть уповноважених осіб закладу вищої освіти, які мають вирішувати такі ситуації.
2. Схарактеризуйте стратегію дій старости групи в даній ситуації.
3. Опишіть роль куратора (наставника) групи у вирішенні даної ситуації.
4. Який загальний алгоритм дій адміністрації закладу?
5. Чи правильно вчинила Аліса?
6. Що мала зробити дівчина для уникнення такої ситуації?

4. Творче завдання. Міні-проект «Королівство нашої групи»

Здобувачі освіти об'єднуються у групи.

Завдання: Підготувати груповий міні-проект практично-орієнтованого спрямування «Королівство нашої групи». Алгоритм виконання завдання:

- створити колаж «Путівник королівством групи»;
- намалювати емблему країни та скласти девіз, що відображає ціннісні, моральні орієнтири її громади;
- створити функціональні правила та норми гармонійної міжособистісної взаємодії;
- скласти колективну розповідь про місяць із життя громади (студентської групи);
- захист проєктів (представлення емблеми, девізу, путівника країни, правил і норм взаємодії та декламування групами створеної розповіді у форматі storytelling).

7. Блок завдань для самостійної підготовки

№ з/п	Тема	Завдання для самостійної підготовки
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 1. ГАРМОНІЙНІ МІЖОСОБИСТІСНІ ВІДНОСИНИ ЯК СУСПІЛЬНА ПРОБЛЕМА СУЧАСНОЇ ЛЮДСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ		
1.	Гармонійні міжособистісні відносини у сучасному суспільному вимірі	За допомогою методу «Fishbone Diagram» проаналізувати тему «Гармонійні міжособистісні відносини як суспільна проблема покоління Z» та зобразити у вигляді риб'ячого скелету: голова – тема; верхні кістки – причини, що гальмують встановлення гармонійних міжособистісних відносин, верхній плавник – факти; нижні кістки – шляхи подолання негативних причин з метою досягнення гармонії у міжособистісних відносинах, нижній плавник – результат (що це забезпечить), хвіст – висновки.
2.	Гармонійні міжособистісні відносини як наукова проблема. Характеристика базових понять	Написати есе, у якому було б відображено ваші думки стосовно особливостей міжособистісних відносин суспільства у далекому 2121 році.
ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ № 2. ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГАРМОНІЙНИХ МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН		
3.	Складові гармонійних міжособистісних відносин	Завдання: Створити ментальну карту «Гармонійні міжособистісні відносини». У ментальній карті

		навколо центральної ідеї мають бути зосереджені поняття, ідеї, теорії, елементи та їх характеристики, відображено семантичні або інші зв'язки між фрагментами інформації. Ментальна карта є узагальненим та систематизованим варіантом інформаційного матеріалу.
4.	Теоретично-практичні основи формування мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців	<i>Завдання:</i> Підготуватися до конкурсу мотиваторів «Без гармонії ніяке спілкування між людьми не має цінності». Робота має відповідати таким вимогам: оформлена у вигляді мотиватора: рамка, фото (малюнок/зображення) та мотивуюче гасло, які висвітлюють порушену проблему.
5.	Теоретично-практичні основи формування когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	<i>Заздалегідь здобувачі освіти отримують ім'я одного з одногрупників.</i> <i>Завдання:</i> Створити міні-проект «Його/її ім'я залишу в таємниці» за алгоритмом: <ul style="list-style-type: none"> • вік особи; • громадянство; • соціальний статус у групі; • хобі; • риси характеру; • тип темпераменту; • три цікавих факти з його/її життя; • те, що нас об'єднує; • чим ми різнимось; • професійні здібності; • персонаж, з яким він / вона асоціюється; • сильні сторони; • його/її особисті недопрацювання тощо.
6.	Теоретично-практичні основи формування афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	<i>Завдання:</i> Створити інформаційно-ілюстративне короткометражне відео як трейлер до вивчення теми в межах одного із запропонованих напрямів у контексті проблеми гармонійних міжособистісних відносин: <ul style="list-style-type: none"> • прояв емпатії; • позитивні емоції та почуття; • негативні емоційні реакції людей; • емоційно-позитивне ставлення до людини; • вольові якості особистості; • емоційно-вольова саморегуляція; • самооцінка особистості.
7.	Теоретично-практичні основи формування інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.	<i>Завдання:</i> Розробити кейсбук криголамів, дотримуючись алгоритму: титульний аркуш, вправи на знайомство, поетичні вітання, інтерактивні вітання, психологічне налаштування; поетичні руханки, інтерактивні руханки, відео-руханки, вправи на релаксацію, енерджайзери, вправи на завершення заняття, дня.

8. Запитання до заліку

Перелік запитань до заліку:

1. Мета, завдання та очікувані результати курсу.
2. Гармонійні міжособистісні відносини у сучасному суспільному вимірі.
3. Нормативні документи, що засвідчують актуальність і необхідність гармонійного співіснування у соціальному світі в цілому та формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців педагогічної професії.
4. Теоретична база дослідження проблеми гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.
5. Семантичний аналіз конструктів «стосунки», «взаємини», «взаємовідносини», «відносини» в українській мові та науковій літературі.
6. Спільні та відмінні характеристики понять «стосунки», «взаємини», «взаємовідносини», «відносини».
7. Міжособистісні відносини як об'єкт вивчення психологічних наук.
8. Етимології конструкта «міжособистісні відносини».
9. Узагальнена класифікація міжособистісних відносин.
10. Механізм установаження міжособистісних відносин.
11. Гармонія як філософська категорія.
12. Контент-аналіз феномена «гармонія»
13. Поняття гармонії крізь призму екзистенціального підходу.
14. Погляд педагогів на проблему формування гармонійних міжособистісних відносин.
15. Гармонійні міжособистісні відносини як сталий термін.
16. Структура духовної культури та морально-естетичної культури здобувачів вищої освіти.
17. Структура емоційної культури.
18. Структура ціннісного ставлення до людини.
19. Структура міжособистісної взаємодії.
20. Структура міжособистісних відносин.
21. Структура міжособистісних відносин студентів-першокурсників.
22. Структура культури міжособистісних взаємин старших підлітків.
23. Структура гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.
24. Зміст компонентів гармонійних міжособистісних відносин особистості.
25. Характеристика мотиваційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.
26. Зміст когнітивного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.
27. Характеристика афективного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.
28. Змістові складові інтеракційного компонента гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців.
29. Перешкоди на шляху встановлення гармонійних міжособистісних відносин.
30. Шляхи формування гармонійних міжособистісних відносин.

9. Контроль та оцінювання діяльності здобувачів вищої освіти

Контроль й оцінювання рівня опанування здобувачем вищої освіти змісту курсу визначається Порядком оцінювання здобутих компетентностей студентів відповідно до вимог кредитної трансферно-накопичувальної системи організації освітнього процесу.

Методи контролю й оцінювання теоретичних знань і практичних умінь і навичок здобувачів вищої освіти: метод усного і письмового контролю, тестового контролю, метод практичної перевірки виконаних завдань, винесених на самостійну підготовку, взаємне рецензування, самоконтроль і самооцінювання.

Форми контролю: поточний і підсумковий.

Поточний контроль здійснюється під час проведення практично-семінарських занять та самостійної роботи здобувачів вищої освіти, що має на меті перевірку рівня підготовленості майбутнього фахівця до виконання певного виду діяльності. Поточний контроль реалізується у формі опитування, виконання різнопланових практико орієнтованих, творчих, аналітико-пошукових завдань, доповідей про результати виконання завдань, експрес-контролю тощо.

Завданням поточного контролю є перевірка розуміння та засвоєння матеріалу з конкретної теми, сформованих умінь і навичок самостійно опрацьовувати літературні джерела, осмисленості здобувачем вищої освіти змісту теми чи розділу, умінь публічно чи письмово представити певний матеріал.

Підсумковий контроль проводиться з метою оцінювання результатів навчання наприкінці спецкурсу у формі заліку.

Завданням підсумкового контролю є перевірка розуміння й усвідомлення здобувачем вищої освіти теоретичного та практичного програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, уміння сформулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. Складання заліку здійснюється під час екзаменаційної сесії відповідно до затвердженого в установленому порядку розкладу.

Оцінювання знань здобувачів вищої освіти з навчальної дисципліни здійснюється на основі результатів поточного модульного контролю (ПМК) і підсумкового контролю знань (заліку).

Об'єктом оцінювання знань студентів є теоретично-практичне засвоєння програмного змісту спецкурсу під час лекційних занять, систематичність та активність роботи на практично-семінарських заняттях, виконання завдань для самостійного опрацювання, виконання перевіренних завдань.

Показниками засвоєння навчального матеріалу є сформовані теоретично-практичні знання про гармонійні міжособистісні відносини, вміння і навички аналізувати та критично оцінювати категорії і явища як у культурно-історичному, так і в соціокультурному контексті, здатність до роботи в команді на основі ефективного спілкування та співпраці, творчо підходити до виконання завдань.

Критеріями оцінки результатів опанування освітнього курсу «Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості» є критерій факту (що, в якому обсязі і на якому рівні засвоєно програмовий матеріал) і критерій діяльності (які види діяльності, стратегії поведінки здобувач вищої освіти у зв'язку з отриманими знаннями обирає під час освітнього процесу).

Розподіл загальної кількості балів, форми проведення контрольних заходів і критерії оцінювання кожного виду діяльності доводяться до відома здобувачів вищої освіти на початку вивчення курсу та, безпосередньо при поставці конкретних завдань.

Підсумкова оцінка визначається як сума балів за поточну навчальну діяльність у ході вивчення курсу: роботу на практично-семінарських заняттях, виконання контрольних завдань та завдань для самостійної підготовки.

Загальна оцінка у випадку складання іспиту чи заліку (в даному випадку – заліку) визначається як сума підсумкової семестрової та залікової оцінок в балах: за національною, 100-бальною шкалою та шкалою ECTS. Зазначена оцінка заноситься до (залікової) відомості та індивідуального навчального плану здобувача вищої освіти.

Розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти:

Модуль 1

Поточний контроль (розподіл балів, які отримують здобувачі вищої освіти)								Підсумковий бал (к=0,6)	Підсумковий контроль (залік) (к=0,4)
Види діяльності	Змістовий модуль № 1		Змістовий модуль № 2						
Теми	Т. 1	Т. 2	Т. 3	Т. 4	Т. 5	Т. 6	Т. 7		
Семінарсько-практичні заняття	7 б.	7 б.	–	7 б.	7 б.	7 б.	7 б.	100 балів	100 балів
Перевірочні завдання (тестування, письмові й усні відповіді)	5 б.		5 б.	5 б.	5 б.	5 б.	5 б.		
СРС	4 б.	4 б.	4 б.	4 б.	4 б.	4 б.	4 б.		
Усього: max – 27 балів			Усього: max – 73 бали						

Шкала оцінювання

За 100-бальною шкалою	Оцінка ECTS	За національною шкалою
90–100	A	відмінно
82–89	B	добре
74–81	C	добре
64–73	D	задовільно
60–63	E	задовільно
35–59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання
0–34	F	незадовільно з обов'язковим повторним курсом

10. Інформаційне забезпечення курсу

Нормативно-правова база

1. Інструкція щодо врегулювання конфліктних ситуацій в освітньому процесі. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2020. URL : http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/instrukciya_konflikt.pdf (дата звернення : 12.01.2021).

2. Кодекс безпечного освітнього середовища Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. 2018. URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/kodeks.pdf> (дата звернення : 12.01.2021).

3. Концепція виховної роботи Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. 2016. URL : http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/vyhovna/koncepciya_vyhovna.pdf

4. Положення про організацію виховної роботи в академії. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради. Харків, 2016. URL : http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/vyhovna/pologennya_vyhovna.pdf

5. Положення про організацію освітнього процесу у Комунальному закладі «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради та її структурних підрозділах. 2020. URL : <http://www.hgpa.kharkov.com/wp-content/uploads/2019/normatyvni/osvitni%20proces.pdf>

6. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>

7. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-konceptsiyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>

8. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 27.12.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>

Базова література

1. Борзик О. Б. Буктренинг з формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців : практич. посіб. / Комуналь. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2021. 204 с.

2. Борзик О. Б. Формування гармонійних міжособистісних відносин особистості : спец. курс / Комуналь. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2018. 56 с.

3. Євтух М. Б., Черкашина Т. В. Культура взаємин. Самопізнання : підручник. Горлівка : Вид-во ГДПШМ, 2008. Ч. 1. 228 с.

4. Криголами : практич. посіб. / уклад. О. Б. Борзик ; Комуналь. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2019. 118 с.

5. Сайтарлі І. А. Культура міжособистісних стосунків : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2007. 240 с.

6. Якса Н. В. Тезаурус з проблеми міжкультурної взаємодії : словник. Житомир : ЖДУ імені І. Франка, 2006. 164 с.

Додаткова література

1. Борзик О. Б. Аспектний аналіз генези категорії «гармонія». *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*: зб. наук. праць / гол. ред. Г. П. Шевченко. Луганськ : Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2020. Вип. 4 (97). С. 25–37.

2. Борзик О. Б. Історико-педагогічний аналіз дефініції «толерантність». *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Педагогіка, психологія, філософія* : зб. наук. праць / редкол. С. М. Ніколаєнко (відп. ред.) та ін. Київ : Міленіум, 2017. Вип. 277. С. 13–18.

3. Борзик О. Б. Причини виникнення та шляхи попередження міжособистісних конфліктів учасників освітнього процесу закладів вищої освіти. *Педагогіка здоров'я* : зб. наук. праць VIII Всеукр. наук.-практич. конф. (м. Харків, 18–19 трав. 2018 р.). Харків, 2018. С. 71–74.

4. Борзик О. Б. Теоретичні основи виховання толерантності як професійної якості майбутніх учителів початкових класів. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали III Міжнар. наук.-практич. інтерн.-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 30 квіт. 2018 р.). Переяслав-Хмельницький, 2018. С. 54–56.

5. Борзик О. Міжособистісні відносини як наукова проблема: філософський аспект. *Проблеми та перспективи розвитку сучасної науки в країнах Європи та Азії* : матеріали

XXVII Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (м. Переяслав-Хмельницький, 31 трав. 2020 р.). Переяслав-Хмельницький, 2020. С. 91–93.

6. Борзик О. Семантичний аналіз конструкту «міжособистісні відносини». *Пріоритетні напрями розвитку науки* : зб. наук. матеріалів XXVIII Міжнар. наук.-практ. інтерн.-конф. (м. Вінниця, 18 берез. 2019 р.). Вінниця, 2019. Ч. 3. С. 35–39.

7. Козич І. В. Асертивна поведінка як новоутворення процесу формування конфліктологічної компетентності майбутнього педагога вищої школи. *Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки*. 2014. № 1. С. 135–143.

8. Кремень В. Г. Людина як суб'єкт творчої діяльності : інноваційний аспект. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2014. Вип. 9–10 (28–29). С. 6–10.

9. Крилова С. А. Краса людини : особистість, сім'я, суспільство (соціально-філософський аналіз) : монографія. Ніжин : ТОВ «Вид-во «Аспект-Поліграф», 2011. 344 с.

10. Кручек В. А. Психолого-педагогічні основи міжособистісного спілкування. Київ : НАКККіМ, 2011. 302 с.

11. Ліннік О. О. Майбутній учитель як суб'єкт педагогічної взаємодії: підготовка до співробітництва з молодшими школярами : монографія. Київ : Слово, 2014. 304 с.

12. Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності : навч.-метод. посібник. Київ : Педагогічна думка, 2012. 112 с.

13. Молчанюк О. В. Аспектний аналіз генези походження категорії «цінність». *Теорія і методика професійної освіти* : електрон. наук. фахов. журнал. / Ін-т проф.-техн. освіти НАПН України. 2017. Вип. 12. URL : <https://ivetscienceipto.wixsite.com/tmpo/12-2017>

14. Молчанюк О. В., Борзик О. Б. Психолого-педагогічний аналіз дефініції «міжособистісні відносини». *Теорія та методика навчання та виховання* : зб. наук. праць / Харків. нац. ун-т ім. Г. С. Сковороди ; за заг. ред. член-кор. НАПН України А. В. Троцько. Харків, 2017. Вип. 42. С. 125–134.

15. Нагіленко І. А. Гармонія у філософських дослідженнях Середньовіччя. *Вісник Житомирського державного університету імені І. Франка* : зб. наук. праць. 2007. Вип. 32. С. 13–15.

16. Пелех Ю. В. Ціннісно-смісловий концепт професійної підготовки майбутнього педагога : монографія / ред. М. Б. Євтух. Рівне : Тетіс, 2009. 398 с.

17. Нечепоренко М. В. Емоційно-вольова культура студента : монографія. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2011. 180 с.

18. Основи культурології : навч. посібник / за ред. Л. О. Сандюк та Н. В. Щубелки. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 400 с.

19. Шевченко Г. П. Одухотворений образ Людини Культури XXI століття : процес його виховання у вищій школі. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць. Луганськ, 2015. Вип. 5 (68). С. 213–224.

20. Borzyk O. The influence of motivational and value sphere of personality on the process of formation future primary class teachers' harmonious interpersonal relationships. *Danish Scientific Journal. Denmark*. 2021. № 44. Vol. 2. P. 51–55.

21. Chagovets A., Chychuk A., Bida O., Kuchai O., Salnyk I., Poliakova I. Formation of Motivation for Professional Communication among Future Specialists of Pedagogical Education. *Revista Românească pentru Educație Multidimensională*. 2020. Vol. 12. Iss. 1. P. 20–38. ISSN: 2066-7329. e-ISSN: 2067-9270 (Indexed in Web of Science). URL : <https://lumenpublishing.com/journals/index.php/rrem/article/view/2212/pdf>

22. Kharkivska A. Education of value orientations of future teachers of primary education. *Danish Scientific Journal. Denmark*. 2021. № 44. Vol. 2. P. 55–59.

23. Roganova M. Axiological bases of the educational process in higher pedagogical institutions of education. *Духовний розвиток особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць. Северодонецьк : Східноукр. нац. ун-ту ім. В. Даля, 2020. Вип. 1 (94). С. 202–214.

Інтернет ресурси

1. Вчимося жити разом : курс підготовки вчителів : сайт. URL : <http://lt.multycourse.com.ua/ua/basic/14>.
2. Діалог та медіація : шлях до порозуміння. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+MEDIATE101+2020_T1/about.
3. Ключові уміння 21-го століття. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:British_Council+BC1+2020/about.
4. Культура толерантності : як побудувати суспільство, комфортне для всіх. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:Prometheus+TOL101+2020_T3/about.
5. Наукова періодика України : сайт. URL : <http://journals.uran.ua/>
6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського : сайт. URL : <http://www.nbuv.gov.ua/>
7. Недискримінаційний підхід у навчанні. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : <https://courses.ed-era.com/courses/course-v1:EdEra-Studena+Inc+1/about>
8. Освіта на основі життєвих навичок. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : <http://dlse.multycourse.com.ua/ua/>
9. Основи здоров'язберезної компетентності. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : <http://multycourse.com.ua/ua/basic/14>
10. Педагогіка довіри. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : <https://naurok.com.ua/learn/pedagogika-doviri-2>
11. Цифровий репозиторій. Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради : сайт. URL : http://repository.khpa.edu.ua:8080/jspui/simple-search?location=%2F&query=%D0%A5%D0%B0%D1%80%D0%BA%D1%96%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0&rpp=10&sort_by=score&order=desc
12. Як ефективно спланувати та провести діалог. Базовий модуль 1. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:OSCE+DIAL101+2020_T1/about.
13. Як ефективно спланувати та провести діалог. Модуль 2. Основи організації діалогу. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:OSCE+DIAL101+2020_T1_M2/about.
14. Як ефективно спланувати та провести діалог. Модуль 3. Основи ведення діалогу. Онлайн-курс для вчителів : сайт. URL : https://courses.prometheus.org.ua/courses/course-v1:OSCE+DIAL101+2020_T1_M3/about.

11. Політика курсу

Політика щодо дедлайнів та перескладання. Лекційні заняття не відпрацьовуються, проте опанування лекційного матеріалу є обов'язковим. Якщо здобувачем освіти пропущено понад 50% лекційних занять, допуск до складання модульного контролю буде надано лише після тестування або співбесіди з викладачем за темами, що не були засвоєні. Практичні, семінарські та перевірочні роботи мають бути виконані в повному обсязі.

Роботи, які здаються з порушенням термінів без поважних причин, оцінюються на нижчий бал (75% від можливої максимальної кількості балів за вид діяльності). Роботи, що виконані з порушенням академічної доброчесності – не оцінюються і підлягають перескладанню!

Перескладання усіх видів обов'язкових робіт здійснюється з дозволу викладача за наявності поважних причин (наприклад, лікарняний) або у випадках неуспішного складання роботи.

Політика щодо відвідування. Відвідування лекційних занять не обов'язкове, але знання лекційного матеріалу обов'язкове. Відвідування практичних і семінарських

занять є обов'язковим. Відпрацювання пропущених із поважної причини занять здійснюється під час індивідуальних занять або дистанційно згідно з графіком консультацій викладача.

За об'єктивних причин (наприклад, хвороба, оформлення індивідуального плану) освітній процес може здійснюватися за індивідуальною траєкторією (за погодженням із деканом факультету).

Політика щодо академічної доброчесності. Політика академічної доброчесності реалізується на підставі ст. 42 Закону України «Про освіту», ст. 1 Закону України «Про вищу освіту», Кодексу академічної доброчесності Комунального закладу «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради.

Академічна доброчесність передбачає сумлінне і вчасне виконання обов'язків здобувача освіти, зокрема відвідування аудиторних занять, дотримання графіків і дедлайнів навчального плану та програми, толерантне ставлення до всіх учасників освітнього процесу. Проявами порушення морально-етичних принципів поведінки учасників освітнього процесу є списування, зокрема, через використання мобільного Інтернету, привласнення чужих матеріалів без надання посилань, представлення як своїх здобутків матеріалів, узятих із мережі Інтернет.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борзик О. Б. Буктренинг з формування гармонійних міжособистісних відносин майбутніх фахівців : практич. посіб. / Комун. закл. «Харків. гуманітар.-пед. акад.» Харків. облради. Харків, 2021. 204 с.
2. Пономарьова Г. Ф. Взаємодія викладача і студента у навчально-виховному процесі педагогічного ВНЗ. *Проблеми інженерно-педагогічної освіти* : зб. наук. праць. 2014. № 45. С. 25–36.
3. Потапюк Л. М. Проблема формування духовної культури особистості. *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education* 2014 : *Педагогика, психология, социология – общая и дошкольная педагогика*. 2014. 97 с.
4. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>
5. Про затвердження Концепції розвитку педагогічної освіти : Наказ Міністерства освіти і науки України від 16 липня 2018 р. № 776. URL : <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti>
6. Професійний стандарт за професіями «Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти», «Вчитель закладу загальної середньої освіти», «Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)» : Наказ Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України № 2736 від 27.12.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v2736915-20#Text>
7. Роганова М. В. Теорія і практика виховання духовної культури студентів вищих навчальних закладів засобами культурологічних дисциплін : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Східноукраїнський національний університет імені В. Даля. Луганськ, 2011. 434 с.
8. Руденко Н. В. Міжособистісні взаємини студентів як психолого-педагогічна проблема. *Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Педагогічні науки*. 2010. № 2. С. 250–255.
9. Сайтарлі І. А. Культура міжособистісних стосунків : навч. посібник. Київ : Академвидав, 2007. 240 с.
10. Сичивиця О., Кузнєцова Р. Методологічна функція категорії гармонії і дисгармонії в освітній діяльності. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. Львів, 1998. № 3. С. 15–22.
11. Сопівник Р. В. Планування виховної роботи у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Сер. : Педагогіка, психологія, філософія* : зб. наук. праць. 2016. Вип. 239. С. 229–234.
12. Столяренко О. В. Теоретичні і методичні основи виховання ціннісного ставлення до людини в учнів загальноосвітньої школи : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.07 / Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського. Вінниця 2018. 610 с.
13. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5 т. Т. 1 : Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості ; Духовний світ школяра ; Методика виховання колективу / редкол. : О. Г. Дзевєрін (голова), М. М. Грищенко, С. П. Заволока, Г. І. Сухомлинська та ін. Київ : Радянська школа, 1976. 654 с.
14. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. *Твори* : в 6 т. Київ : Рад. шк., 1952. Т. 4. 376 с.
15. Філософія : мислителі, ідеї, концепції : підручник / В. Г. Кремінь, В. В. Ільїн. Київ : Книга, 2005. 528 с.
16. Філософія : Світ людини. Курс лекцій : навч. посібник / В. Г. Табачковський, М. О. Булатов, Н. В. Хамітов та ін. Київ : Либідь, 2003. 432 с.
17. Шевченко Г. П. Одухотворений образ Людини Культури ХХІ століття : процес його виховання у вищій школі. *Духовність особистості : методологія, теорія і практика* : зб. наук. праць. Луганськ, 2015. Вип. 5 (68). С. 213–224.

Навчальне видання

Борзик Олена Богданівна

**СПЕЦКУРС «ФОРМУВАННЯ ГАРМОНІЙНИХ
МІЖОСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН ОСОБИСТОСТІ»**

**Навчальний посібник для майбутніх фахівців педагогічних
спеціальностей усіх освітніх рівнів**